

ÚVODEM

ESEJ O FLOSKULI

Prvé dva pokusy o abecedně řazenou sbírku úvah nad polistopadovými klišé, jež jsem nazval Slovníky floskulí, vyvolaly poměrně silné, byť rozporuplné reakce. Vyskytli se mezi vtipnými kritiky dokonce i tací, kteří se začali floskulí, jako někomu, komu se mými knihami děje snad křivda, gentlemansky zastávat: *Jeden můj známý*, napsal vlivný literární kritik do mých oblíbených novin, *nazýval svého času dívky a ženy výrazem floskule. Bez floskulí by svět byl ještě smutnější...* (LN 14. 12. 2005) Tady bych měl hned předeslat, že budete-li vás hojněji častovat právě příklady z Lidovek, pak to není proto, že jsou mezi našimi periodiky floskulemi nejzamořenější, ale přesně naopak: jsou z denního tisku bezmála jediným periodikem, které můžu číst a bez odkládání brát v potaz právě proto, že oproti dalším velkým deníkům a internetovým portálům jsou ještě téměř floskuloprosté: každodenní dvacetiletý styk s jinými bulvarizujícími se deníky by byl pro mě právě pro neproniknutelné ruderální houštiny klišé nemožný, ba jako pro hypertonika životu nebezpečný.

Čekal jsem, že moje privátní sbírka floskulí nalezne pochopení leda tak u úzké vrstvičky stejných podivínů, za jakého se sám v tomto směru považuji. Podivínů, kteří přestávají vnímat obsah promluvy, jakmile uslyší po několikáté třeba i z nejmilejších úst, že je něco *o tom*, že někdo, nejlépe nějaký *rebel / rebelka* někde něco neustále *řeší a vydiskutovává*, že *se stalo to, co se stalo*, a *došlo k tomu, k čemu došlo*, neboť někdo *byl / nebyl ve správný čas na správném místě*. Nebo že někdo něco někde někomu *navyšuje*, že si něco *užívá*, pokud není zrovna *Mirek Duštn* (viz →), a nedělá, nejlépe jako

Doc. PhDr.
(nar. 6. 5.
(laureát
kritiku, 1
na kate
fakultě
habilitov
oborové
odborné
i do Lite
Respekt
Katovna
je rozhl
kde je st
se zabý
kritikou
vystupo
Atelier, l
gramoa
k nezast
porevol
18 knižr
scén, 19
Věc: Vla
Vlasta B
Weriche
2003; S
Vladimí
systém
1945–1
a v sou

ÚVODEM

bonus, na nějakém zajímavém projektu, který cosi mapuje, i když není jasné co.

Jinými slovy, čekal jsem pochopení snad pouze u kolegů, obcujících profesionálně se slovem, se sémantikou a pragmatikou fráze a s poetikou banality, u lingvistů, redaktorů kulturních rubrik, komentátorů, filosofů, dramaturgů, teoretiků médií, literárních a jiných kritiků. Právě z těchto kruhů – s čestnou výjimkou tří čtyř překladatelů, dvou významných politologů, dvou filosofů a jednoho exprezidenta – dostalo se mé knize v lepším případě tvrdých odsudků, v horším výmluvného mlčení a povznesené ignorace. Nejtěžší hrozny hněvu sklidily mé knihy u těch, jimž bez dovolení vstoupily na jejich výsostný píseček, u jazykovědců. Naštěstí ne u všech – někteří z nestorů oboru mi dokonce přátelsky (nebo snad proto, aby si mě lingvisticky „dovzdělali“?) věnovali své seriózní jazykovědné publikace, v nichž Slovníky floskulí k mému překvapení jmenovali mezi odbornou literaturou.¹ Nejvíce jsem to ale schytl od ortodoxních lingvistů mladší i střední generace, tedy právě od těch, kteří nám souhrnnou popularizační práci na podobné téma, psanou česky, nikoli v tzv. „experantu“² – a samozřejmě práci nepoměrně rozsáhlejší, fundovanější a exaktnější, než byla ta moje, už dvě desetiletí dluží. Ostatně i v první polovině minulého století vykonali za ně takříkajíc na koleně popularizační práci rovněž „laici“ – ve Vídni Karl Kraus, v Praze Karel Čapek a Karel Poláček (o práci, jež v posledním dvacetiletí za ně nadále vykonávají další z laických, leč vybraně kritických degustérů češtiny, Patrik Ouředník a Václav Jamek, samozřejmě už vůbec nemluvě).³

- 1 Sgall, P., Panevová, J.: Jak psát a jak nepsat česky (Naše čeština a naše nešvary), Karolinum, Praha 2004, s. 13; nejnověji hájí překvapivě mé sbírky především novinových floskulí proti kolegům lingvistům i emeritní profesor Masarykovy univerzity Dušan Šlosar: Jaké hlavy, takový jazyk, Host, Brno 2008, s. 194.
- 2 Srov. Just, V.: Příspěvek k jazyku esperanto, Divadelní revue, 15, 2004. č. 3, s. 3.
- 3 Srov. Jamek, V.: O patřičnosti v jazyce, Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1998; Duch v plné práci, Torst, Praha 2003 aj.; Ouředník, P.: Šmírbuch jazyka českého, Paseka, Praha 2005; Aniž jest co nového pod sluncem, Mladá fronta, Praha 1994; Hledání ztraceného jazyka, Zdeněk Susa, Středokluky 1997 aj.

mapuje, i když

i kolegů, obcumatikou fráze úch rubrik, koliterárních a jsou tři čtyř přeseofů a jednoho tvrdých odsudtorace. Nejtěžší volení vstoupily ie u všech – něnad proto, aby ní jazykovědné pení jmenovali tal od ortodox od těch, kteří na, psanou česepoměrně roz, už dvě deseti vykonali za ně ci“ – ve Vídni práci, jež v pouických, leč vy i Václav Jamek,

i naše nešvary), Ka- především novino- sarykovy univerzity í. , 2004. č. 3, s. 3. anze Kafky, Praha : Šmírbuch jazyka em, Mladá fronta, luky 1997 aj.

Jestliže jsem něco naopak vůbec nečekal, pak to byla příznivá odezva od čtenářů „ne-literátů“ (abych nějak opsal nepěkný, zprofanovaný pojem *běžný čtenář*) – ale také kupodivu od pěstitelů exaktních věd, od techniků, programátorů, fyziků, přírodovědců, profesorů měřitelných disciplín, též však od muzikologů, ba i od děkana jedné fakulty Univerzity Karlovy. Jinými slovy, od lidí, jejichž profese či předmět bádání leží, jak říká ďábel v Grabbeho faustiádě, *mimo dosah slov*. I tito lidé čtou však denně noviny, poslouchají zprávy a rozčilují je kupodivu tytéž pitomosti jako mne.

Nikdy by mě nenapadlo, že slovníky oslovím například počítačové programátory z ČVUT. Jeden z nich mi po internetu vzkázal: *Přečetl jsem si recenzi na Slovník floskulí v LN 17. 1. – nebyla moc přívětivá – a šel jsem si knihu koupit. Je skvělá. Sice jsem vystudoval techniku (počítače, programování) a celý život jsem v oboru zůstal, ale různého mrzačení češtiny jsem si všiml. A také mne mrzí (jako Vás), když nežádoucí obrat použije někdo, koho si vážím nebo bych si rád vážil. Je to taková nevyžádaná mimoverbální komunikace, nebo zakrývání slabiny? Snaha zapůsobit, pokus o manipulaci? Řekl bych, že to asi moc nesouvisí s češtinou (není snad k tomu náchylná, ne?), ale že velký vliv měla minulá éra předstránil.*⁴

Další reedice Slovníků floskulí v krátkém čase po rozebraném prvním vydání prvního dílu v každém případě ukázaly, že nás „naštvaných“ na úroveň veřejné debaty bylo daleko víc, než jsem předpokládal.

PLATÍ I V JAZYCE:

OPTIMISMUS = NEDOSTATEK INFORMACÍ?

Přítom situace na *jazykové scéně* (fuj!) se od vydání obou knih spíš zhoršila. Optimismus některých mých kritiků tedy nesdílím ani v nejmenším. Pusťte si dnes večerní zprávy na kterékoli z celoplošných televizí a ať jsem desetinásobný sedmilhář, nenapočítáte-li

⁴ Srov. e-mail I. Pošty z 20. 1. 2004.

Doc. Pfl
(nar. 6.)
(laureát
kritiku,
na kate
fakultě
habilita
oborov
odborn
i do Lite
Respek
Katovni
je rozhl
kde je s
se zabý
kritikou
vystup
Atelier;
gramoa
k nezas
porevol
18 kniž
scén, 19
Věc: Vla
Vlasta B
Werich
2003; Si
Vladimí
systému
1945–1
a v sou

ÚVODEM

desetkrát za večer, že něco *není jasné* (nikoli redaktorkám, což by bylo docela milé doznání, ale neznámo komu: nikoli tedy upřímně nevíme, nepodařilo se nám zjistit, policie nevypátrala, agentury nevedly – to všechno je moc adresné, málo alibistické, a proto nepoužitelné). A budu se v roli pesimisty mýlit s největší radostí, neboť v tomto případě by se situace od data mých chmurných diagnóz přece jen jakž takž zlepšila. Zatím mám spíše opačnou zkušenost.

A nejen já. Píše mi v létě 2008 až z Magistrátu města Jihlavy tamní „tiskový mluvčí a pravidelný čtenář a uživatel Slovníků floskulí“ pan R. T., že v Novém Městě na Moravě vycházejí radniční noviny Novoměstsko, kam se jistý zastupitel a ředitel tamního gymnázia rozepsal o důležitosti komunikace. A to těmito slovy (ne, není to humorista a není to parodie):

Stále kladu důraz na komunikaci s lidmi, z mého pohledu je velice důležitá. Stejně tak je potřebné vyslechnout názory druhé strany a posléze argumentaci, odbornou erudici najít konsensuální způsob řešení konkrétní situace, která bude k prospěchu majoritní části obyvatel... (PaedDr. Milan Pavlík).⁵

Pět let po vydání prvního a tři roky po vydání druhého dílu floskulí jsem sám na česko-německé vernisáži fotografií staré Šumavy na Kvildě udiven poslouchal slavnostní řeč jiného českého veřejného činitele, předsedy Svazu šumavských obcí ing. Františka Nyklesse. Tento muž zhodnotil neblahý poválečný vývoj v pohraničí – devatenáct let po Listopadu! – tak mistrovsky, že celou rekapitulaci i sám sebe vlastně oblékl do floskule: *V důsledku nastalé poválečné politické situace DOŠLO K reorganizaci ostrahy hranic a k následnému vytvoření zakázaných a hraničních pásem, ze kterých byli vystěhováni civilisté. Zkáza této kdysi kulturní krajiny vyvrcholila řízenými demolicemi, při kterých stavební firmy vymazávaly z mapy pohraničí jednu obec za druhou...* (Kvilda, červen 2008). Kouzelnou moc tu má především „vyviňující“ vazba *došlo k reorganizaci ostrahy...* (viz DOŠLO K...). Za stovky nevinných obětí, za vražedné dráty s vysokým napětím, za střelení do vlastních obyvatel, za cílenou

⁵ Srov. e-mail R. Tulise ze 4. 7. 2008.

ktorkám, což by
 oli tedy upřímné
 ala, agentury ne-
 cé, a proto nepo-
 ší radostí, neboť
 urných diagnóz
 čnou zkušenost.
 tu města Jihlavy
 tel Slovníků flos-
 vycházejí radnič-
 ředitel tamního
 těmito slovy (ne,

*o pohledu je velice
 truhé strany a po-
 ální způsob řešení
 í části obyvatel...*

lruhého dílu flos-
 afií staré Šumavy
 českého veřejné-
 Františka Nykle-
 v pohraničí – de-
 elou rekapitulaci
*nastalé poválečné
 anic a k následné-
 erých byli vystěho-
 vrcholila řízenými
 z mapy pohrani-
 . Kouzelnou moc
 anizaci ostrahy...*
 za vražedné drá-
 yvatel, za cílenou

likvidaci starých kostelů a sídel (to vše cudně opsáno *reorganiza-
 cí ostrahy* – ani Jakeš by to líp netrefil), za to všechno díky kouzlu
 té vazby najednou nemohou ti a ti ministři, ta a ta vláda, ten a ten
 režim a ti a ti velitelé a politrucci pohraniční strážce (jeden z nich
 shodou okolností stál na vernisáži kousek ode mne, stál a pokyvo-
 val souhlasně hlavou, jako by se ho to netýkalo). Za to všechno
 mohla pouze *nastalá politická situace* – a *stavební firmy!* (Je to stej-
 ná, dodnes uplatňovaná komunistická demagogie, jako že za vraž-
 du Milady Horákové může „železná opona“ a „studená válka“.) Ani
 jednoho z viníků typu „stavební firmy“ nebo „politická situace“ –
 tím méně „studená válka“ – nelze hnát k morální, politické nebo
 trestní odpovědnosti: tak kouzelně vyvíňující a alibizující moc má
 správně použitá floskule. Proto je tak oblíbená, že je tak ukrutně,
 neprůstřelně „korektní“. Je to slovní neprůstřelná vesta. Lze se do
 ní kdykoli obléci – vždy podle poslední módy – a kdykoli se v ní
 anonymně ztratit. Právě ta její módnost, neprůstřelnost a unifor-
 mita, to jsou ingredience, jež asi našince nejvíc lákají. A možná tyto
 tři vlastnosti jsou dnes důvodem spíše jejího kalamitního přemno-
 žení než mizení.

Nezdá se mi, že by od několikerého vydání obou Slovníků flos-
 kulů byt jen o milimetr poklesla hladina *otomování* na českých me-
 diálních tocích (hned v prvních Událostech na ČT1 po Novém
 roce 2009 se dovidám z verbálně rozvodněných úst středočeského
 hejtmana Davida Ratha při populistické obhajobě zrušení zdra-
 votnických poplatků, že *o tom přece byly volby, o tom je demokra-
 cie* (rozuměj: o zrušení poplatků)). Nezdá se mi, že by všeobec-
 ně ubylo „nadužívání vršení kumulování slovesných substantiv“,
 že by se v recenzích snížila frekvence *zajímavých* výkonů (děl), *za-
 jímavých* choreografií, scénografií, fotografií, ikonografií, mono-
 grafií či *zajímavých osobností domácí i zahraniční scény* (jak doslo-
 va zní obligátně pitomá anotace inteligentního televizního pořadu
 Marka Ebena) nebo že by se dokonce různí kulturní šéfové, opičice
 se po recenzentech, přestali ohánět blíže nedoloženou *zajímavostí*
 jako kritériem veškeré kulturní kvality. Nezdá se, že by ubylo *celých
 řad, neposledních řad, deklarování priorit, mantinelů, prvních dam*

Doc. PhDr.
(nar. 6. 5.
(laureát C
kritiku, 19
na katedř
fakultě Ur
habilitova
oborové r
odborné l
i do Literá
Respektu
Katovna (‘
je rozhlas
kde je stál
se zabývá
kritikou m
vystupová
Atelier, Ru
gramoalbi
k nezastu
porevoluč
18 knižnic
scén, 1984
Věc: Vlasta
Vlasta Burl
Werichov
2003; Slov
Vladimíra,
systému. P
1945–198
a v souvisl

ÚVODEM

dokumentu, šansonu či tenisu nebo že by ubylo otcovských dobrodinců mezi režiséry, kteří se v médiích pořád dokola, namísto toho, aby prostě režírovali, *ujímají* různých her, popřípadě, jsou-li z božího dopuštění dirigenti, se i – podle oficiální zprávy ČTK – zásadně *ujímají taktovky*. Nakažlivá choroba zvaná *ujímání* se u nás „ujala“ už zcela nevyhléditelně. Kosí recenzentskou i kurátorskou češtinu od nejnižších do nejvyšších pater. Například dlouholetý šéfredaktor exkluzivního literárního občasníku v Lidových novinách takto pěkně, poté co jej posedl běs *ujímání*, popisuje peripetie bestselleru Jana Nováka o bratřech Mašínech: *Překlada se ujala Petra Žallmannová, zatímco filmového scénáře se měl původně ujmout další z protagonistů nové vlny Ivan Passer*. Nakonec ale sirota přece jen štěstí dojde, neboť: *snad již brzo bude oznámeno, kdy se začne natáčet a kdo se ujme režie*.⁶

Inteligentní režisérka a herečka (mj. autorka jednoho z nejlepších polistopadových sociálních dokumentů Ničeho nelituji) dá do inteligentních novin rozhovor o tom, jak si *užívá léto*. Zde o svém vlastním díle říká, že *film do hloubky odkrývá problematiku mezilidských vztahů*, že ji *na druhou stranu láká hraný film*, že v herectví *řemeslo není jen o tom správně vyslovovat*, a nakonec takto elegantně čtenářům opíše svou zájezdovou agenturní činnost, jíž sami populní umělci říkají „chléb náš vezdejší“: *Na štacích jsem zjistila, že nejraději hraju projekty, které jsou absolutně odtrženy od pozornosti kritiků... LN: A co vaše vlastní projekty?* přebírá maně štafetu floskule redaktorka Lidových novin a míní tím – co vlastně? Role, režie, televizní relace?⁷ Když takto a podobně slyším nebo čtu záznam myšlenek svých bývalých studentů, říkám si, jaké je to pro českou kinematografii terno, že našťastí netočí filmy se stejnou invencí a imaginací, s jakou obcují s češtinou.

Spíše než nějaký pokrok cítím tedy v poslední době *v drtivé většině* – u *klíčových aktérů mediální scény* – nové a nové odcizování přirozenému jazyku, pardon, nové a nové *navyšování tisíc a jednoho*

6 LN 27. 4. 2005.

7 T. Remundová, LN 26. 7. 2004.

vských dobro-
namísto toho,
jsou-li z boží-
ČTK – zásad-
í se u nás „uja-
orskou češtinu
oletý šéfredak-
novinách tak-
peripetie best-
se ujala Petra
ně ujmout dal-
írota přece jen
v se začne natá-

noho z nejlep-
nelitují) dá do
to. Zde o svém
lematiku mezi-
n, že v herectví
: takto elegant-
st, již sami po-
jsem zjistila, že
y od pozornosti
ně štafetu flos-
astně? Role, re-
n nebo čtu zá-
, jaké je to pro
y se stejnou in-

obě v drtivé vět-
iové odcizování
í tisíc a jednoho

kreativních, tzv. trendových slov, do nichž se rádi oblékáme, abychom byli in a měli tah na branku. Když jsem vezl korektury tohoto textu nakladateli, vítal mě při příjezdu do Prahy velký barevný billboard a na něm mě brýlatý mladík přesvědčoval, ať se v Akci Praha v příštím životě stanu pražským strážníkem, protože: Klid, pořádek a bezpečí není o slíbech, ale o skutečích. Pod touto jazykovou perlou je hrdě podepsán Mgr. Rudolf Blažek, náměstek primátora pro bezpečnost a legislativu, pověřený zastupováním primátora ve věcech Městské policie HM Prahy (billboard i leták by měly kolovat jako učebnicová pomůcka žvanivé jazykové redundance a pleonasmu). Funkcionáři fráze si, zejména v politice, snad už ani nedovedou představit, že by někdy řekli ano, chci, přeji si, jsem pro, miluji, sympatizuji nebo ne, nechci, odmítám, nemiluji, posílám k čertu, proklínám, odsuzuji, aniž by zapojili svou vypelichanou představitost. Když by byli stejně důslední v životě jako v médiích, zůstali by všichni (a všechny) na ocet, a to opravdu v drtivé většině, poněvadž by na prostou otázku u oltáře: berete si zde přítomnou XY dobrovolně? nesvedli jinou odpověď než své obligátní umím si představit, že ano. A dodali by vyčkejme, nepředjímejme, nevěštěme z křišťálové koule, neboť teprve čas (a volič) ukáže.

Ale opusťme na chvíli neradostný svět politiky a postupme do vyššího levelu. (Zatím se z tohoto původně hráčského termínu ještě snad nestačila stát floskule, ale má na to nadužíváním i mimo počítačový svět už slibně nakročeno.) Jímala mě beznaděj, když jsem četl v seriózních kritických statích, např. ve velkorecenzi na velkokýč Troja, že úlohu třěšničky na dortu tu plní Peter O'Toole (Priamus) nebo že většinu z krkolomných Achilleových kousků předepsal už Homér, v podání Brada Pitta se poloha rozervaného rockera ovšem mnohonásobně umocňuje (rozuměj: umocňuje oproti žabáři Homérovi), neboť když ve výskoku jedinou ranou probodne krční tepnu gigantickému kolohnátovi, nápadně připomíná samostatný nájezd na bránu s proměněnou koncovkou.⁸ Táž recenzentka jindy psala o Najbrtově filmu Mistři, že snese srovnání se současnou filmo-

8 LN 13. 5. 2004.

Doc. PhDr. VLA
(nar. 6. 5. 1946
(laureát Ceny F
kritiku, 1997, čl
na katedře teat
fakultě Univerz
habilitoval, a o
oborové rady. (o
odborné Divad
i do Literárních
Respektu aj. Sp
Katovna (1998-
je rozhlasový K
kde je stálým h
se zabývá kont
kritikou médií a
vystupoval se s
Atelier, Rubín –
gramoalba). Vla
k nezastupiteln
porevolučního
18 knižních titu
scén, 1984; Div
Věc: Vlasta Bur
Vlasta Burian –
Werichovo ABC
2003; Slovník fi
Vladimíra, 2007
systému. Příběh
1945–1989 nej
a v souvislostec

ÚVODEM

vou špičkou, neboť prý patří do nejvyšší extraligy. To je jen začátek, dále čteme už jen – ač jsme na straně označené v LN 31. 3. 2004 jako Kultura – sportovní referát: Mistři fungují hlavně jako tým – dobře sehraný, s kvalitní přípravou a trpělivým, nicméně důsledným trenérem, který přesně ví, co od svých svěřenců chtít. A závěrečné věty filmové recenze? Na olympiádu by nejspíš Najbrtův filmový svěřenec ještě nepostoupil, ale z dorosteneckého výběru prošel rovnou do finále extraligy, což je víc než dobře. Howgh. Agresivní sportovní žurnalistika a vpád jejího vyprázdněného blábolu do „vyššího patra“ umělecko-kritické publicistiky představují pravděpodobně zaznamenaníhodný jev, který zejména můj první Slovník floskulí ku své škodě zanedbal a byl za to některými recenzenty právem peskován.⁹

Ostatně – strohá data frekvenčních analýz a statistik svědčí o tom, že nejde jen o mé pocity. Tak například adjektivum *drtivá* se podle jedné analýzy¹⁰ vyskytlo jen za dva roky celkem ve 2524 člancích, z toho v naprosté („drtivé“) většině – totiž ve 2260 člancích – ve spojení *drtivá většina*. Je-li tedy u nás něco nadále drtivé, pak je to většina. Také *neposlední* bylo použito ve 2210 člancích, a to téměř vždy ve spojení *neposlední řada* (2160 výskytů). Co to ale ta *neposlední řada* vlastně je, se v žádném z analyzovaných textů či mediálních projevů nedozvíme. Ještě lepší, zhruba dvojnásobně úspěšnější frekvenční bilanci má vžitý nesmysl zvaný *celá řada*. Módní a nadužíváním už zcela vyprázdněné sloveso (*z*)*mapovat*, bez něhož se u nás neobejde snad žádná kurátorská, kulturněpolitická, historická či sociologická úvaha nebo anonce – a také žádný český grantový projekt – se podle téže databáze objevilo celkem 2094x. Tvary substantiva *scéna* se dokonce vyskytují ve 4351 člancích, z toho ve více než 30 % případů je slovo používáno zcela

9 Srov. Pavlovský, P.: Kritika slov, Literární noviny, 15, 2004, č. 3; týž: Slyšeno rozhlasem. Hezky česky, dtto, č. 22, s. 13.

10 Srov. Databáze Anopress – Monitor tisku, kterou vydávaly společnosti Anopress IT, a. s., a Albertina data, s. r. o., a jež zpracovala 350 000 článků a zpráv z médií z let 2002–2003 (viz též sdělení PhDr. Michaela Babky, ředitele vývoje Albertina data, ze dne 15. 2. 2004).

To je jen začá-
 ené v LN 31. 3.
 rgují hlavně jako
 ým, nicméně dů-
 iců chtít. A závě-
 š Najbrtův filmo-
 ěru prošel rovnou
 zesivní sportov-
 olu do „vyššího
 pravděpodobně
 Slovník flosku-
 enzenty právem

statistik svědčí
 ljektivum *drtivá*
 celkem ve 2524
 ťž ve 2260 člán-
 o nadále drtivě,
 2210 člancích,
 výskytů). Co to
 lyzovaných tex-
 zhruba dvojná-
 nysl zvaný *celá*
 sloveso (*z*)*ma-*
 átorská, kultur-
 nonce – a také
 lze objevilo cel-
 skytují ve 4351
 oužíváno zcela

3; týž: Slyšeno roz-
 olečnosti Anopress
 iků a zpráv z médií
 le vývoje Albertina

mimo kontext dramatického umění. A celých 5450 výskytů zazna-
 menal Frekvenční slovník češtiny¹¹ u „trendového“ výrazu *užívat*
si (je to několikanásobně víc než u všech ostatních, řekněme „ne-
 rozkošnických“ významů slova *užívat*). Módní adjektivum *zajíma-
 vý* dosahuje v témže gruntovním slovníku dokonce absolutního
 výskytu 17 505 případů. Obě „trendová“ slova, mediální nadpro-
 dukcí významově vyprázdněná, se umísťují mezi 20 000 nejfrek-
 ventovanějších současných slov – *zajímavý* v půli prvé tisícovky,
užívat si sice na konci seznamu, ale zopakujme, seznamu největ-
 ších „hitů“ soudobé češtiny.

Nevěříte-li statistikám, pusťte si třeba Radiožurnál nebo které-
 koli komerční rádio (je mezi nimi stále menší rozdíl) a v něm li-
 bovolný „dámský klub“, libovolné „Dobré ráno s...“, libovolného
 „life-stylového“ poradce, libovolného „dýdžeje“, libovolné sportov-
 ní zpravodajství, dopřejte si libovolný rozhovor s celebritou a dě-
 lejte si čárky třeba u *užívat si* (i 50x za den!) nebo u *vychutnat si*,
něco (ne)řešit, u *super-cokoli*, popř. u adjektiva *kreativní*. (Zvlášt
 přiblížím, leč o to oblíbenějším pleonasmem bývají, a to dokonce
 i v odborném tisku, *hlavní protagonisté*, popřípadě *kreativní tvůrci*
 nebo také *tvůrci kreativci*: opakují vždy znovu, že mluví netuší, že
 říkají stejné nesmysly jako *toaletní WC*.) Pusťte si v Radiožurnálu
 pořad věnovaný golfu a uslyšíte skvělou definici: *Golf není o síle*
pažít, ale o vaší hlavě (nepovedlo se mi identifikovat, či hlava ten
 výrok pronesla, ale mám zaznamenáno, že to bylo na ČRo 1 dne
 23. 7. 2005). Jindy se tamtéž z úst trenéra dovíte, že *lety na lyžích*
jsou především o létání (15. 1. 2006). Pak si otevřete Mladou fron-
 tu Dnes a dovíte se z úst vrcholového manažera – šéfa česko-čín-
 ské obchodní komory – důvody čínské invaze: *Hala je o velkém*
rozvoji města a o velkých penězích, proto jsou Číňané tady. (MfD
 21. 4. 2007)

Máte-li snad ještě vyšší kulturní nároky, pusťte si ČRo 3, sta-
 nici Vltava, a *mapujte* si na téhle mé oblíbené oáze kulturnosti třeba
 jen *zajímavé projekty*! V tamním Spekttru, Ranní mozaice nebo

¹¹ Frekvenční slovník češtiny, 2004.

Doc. PhD
(nar. 6. 5.
(laureát C
kritiku, 11
na katedri
fakultě U
habilitov
oborové
odborné
i do Liter
Respektu
Katovna
je rozhlas
kde je stá
se zabývá
kritikou n
vystupov
Atelier, R
gramoalk
k nezastu
porevolu
18 knižní
scén, 198
Věc: Vlast
Vlasta Bu
Werichov
2003; Slo
Vladimíra
systému.
1945–19
a v souvit

ÚVODEM

ve Filmovém týdeníku, vesměs to pořadech záslužných a bohulibých, se bez *zajímavých projektů* neobejde málem jediná věta. Žasl jsem kdysi, když i v noblesním nedělním Setkávání hned na úvod, bez jakéhokoli varování, zaznělo: *Zajímavá hudba, zajímavý orchestr... se zajímavým dirigentem* – takto charakterizoval redaktor svého hosta, vynikajícího českého i světového dirigenta Libora Peška (jehož navíc nazýval tvrdošijně *jedničkou*, až se musel sám dirigent jemně ohradit).¹² Být šéfem Vltavy, stupidní adjektivum *zajímavý*, které už před sto lety jako apartní, nicneříkající žvást z kritiky i uměnověd vypověděl F. X. Šalda, pod hrdelním nebo aspoň peněžním trestem zakážu používat. Myslím, že by v takovém případě nejen Vltava, ale třeba i televizní Artmix (21. března 2009 jsem to po 20 výskytech přestal počítat) nebo kulturní rubriky deníků rázem nevěděly, o čem mají vlastně být (Lidové noviny je např. 22. listopadu 2002 na jediné straně použijí 6x, 25. listopadu 2003 opět na jediné straně 5x, 14. března 2008 v jediném článku o Špálově galerii opět 4x). I u dobrých divadelních recenzentů zaplatpánbu s vyhraněným názorem, jakým je třeba v Lidových novinách Jana Machalická, vám dá značnou námahu najít za deset let jediný text, v němž slovo „zajímavý“ jako hodnotící adjektivum absentuje – totéž se ostatně týká v témže listu i výtvarných recenzí, rozhovorů atd. Vždy se sám se sebou v duchu sázím, že tentokrát na to adjektivum snad už konečně nenarazím – otevřu noviny a ejhle, vězí tam, málem už jako šifra, jako podpis, jako autorský znak rukopisu české recenze (viz ZAJÍMAVÝ).

A to nemluvím – opět v kterýkoli den v kterémkoli zpravodajství kterékoli televize či rozhlasu – o nejrůznějších evropských i domácích *portfoliích* (zamilovaný výraz protagonisty televizní publicistiky Václava Moravce, který tímto ryze bankovním termínem nahrazuje kdeco, od *agendy* po *rezort*), o záplavě *negociací, komodit, segmentů nabídky, strategií / scénářů / trajektorií rozvoje, o procesech subsidiarity, rozvíjení potenciálu lidských zdrojů, nenulových nákladech integrace a konstituujících se kompatibilních ingrediencích* (jež

¹² ČRo 3, stanice Vltava, Setkávání, 29. 6. 2005.

Václav Jamek kdysi geniálně přeložil jako *kompoty byly v kredenci*). Nehledě na stálý, neselhávající hit českých politiků o *ohrožení suverenity, projídaní budoucnosti* a o značně již zcukernaté *kosťce cukru v evropské kávě* (zdá se, že cukrem jsme vůbec nějak nezdravě fascinováni a reklamní spot z let 2008/09, v němž to tedy oslavujeme Evropě, by stupiditu zbavilo snad jediné to, kdyby v něm namísto celebrit u hrnku kafe seděl prezident Klaus v roli Maryši a vedle Evropa v roli Vávry – to by totiž dávalo výjevu jakýs takýs smysl). Neselhávajícím jazykovým evergreenem (nebo vzhledem k tragickým následkům spíš jazykovým *everblackem*?) jsou ovšem, vždy a všude, a to už nejméně sto let, *národní zájmy* (zflaskulovatí zvláště tehdy, když nejsou pro jistotu blíže definovány, a kdy tudíž *není jasné*, co vlastně obnášejí: snad kromě nejbezpečnější a bezpracné cesty k znovuzvolení těch, kdo se jimi ohánějí, do lukrativních funkcí).

SCHODIŠTĚ, NEBO ŽEBŘ?

Václav Jamek, jehož čeština by se měla povinně vyučovat na všech stupních našich škol, mluvě o překotném zavádění módních cizích slov a tzv. kalků, tj. otrockých převodů do mateřštiny, nazývá tento jev „zblběnkováním“:

Blběnka učenosti štvaná neuvažuje potřebnost či přínos cizího slova, zapomíná, že cizí slova bývají přejímána v užším, specifitějším významovém vymezení, než jaké mají ve svém původním jazyce, protože jejich prvotním účelem je pouze vykrýt jisté odstíny, které odpovídající český výraz postihuje nedostatečně; nikoli tedy vybavit češtinu jakýmsi ‚paralelním‘ slovníkem, natož do ní vpustit celé velké zlomky cizorodých sémantických polí. Čeština blběnčina připomíná onen stav známý z hrůzostrašných vesmírných fantasmagorií, kdy pukne lidská podoba jako slupka a ven se začne soukat nezničitelný vetřelec...

Doc. PhI
(nar. 6. 5
(laureát
kritiku, 1
na kated
fakultě L
habilitov
oborové
odborné
i do Litei
Respektu
Katovna
je rozhla
kde je sti
se zabýv
kritikou r
vystupov
Atelier, R
gramoalf
k nezast
porevolu
18 knižní
scén, 198
Věc: Vlast
Vlasta Bu
Werichov
2003; Slo
Vladimíra
systému.
1945–198
a v souvis

V žádném jiném jazyce není tak snadné navážit z ničeho rozbředlý a bezobsažný teoretický tlach jako v této češtině.¹³

Tento mor podle něj *souvisí až příliš těsně s leností, ledabylostí a svévolí, a tak praktický užitek mnoha takových přejatých slov je zcela nezřetelný.* (týž zdroj)

Doplnil bych Jamka snad jen v tom smyslu, že dnešní standardní poangličtělá blběnka (blběnec, blběnče) není jen „líná“, „ledabylá“ a „svévolná“, to všechno by jí jazyk ještě odpustil, ale taky se chce vytahovat. Chce vypadat větší, než je. Řečeno pajazykem – *každá floskule je o stoupání si na špičky*. To je její základní, výchozí stav. Sebeinscenace. Vyšší stadia jsou *předstírání* – hloubky, citu, znalosti, ušlechtilosti – nebo *zakrývání*: prázdnoty, neznalosti, neplechty, skutečného úmyslu, v některých případech i manipulace s fakty. (To už se dostáváme k pragmatické, uživatelské rovině jazyka.)

Můžeme zatím shrnout, že floskule jako verbální koturn, „stup“ na špičky, je vždycky zakrýváním nějaké malosti (malosti ne snad fyzické, jako duchovní, malosti myšlenky, znalosti, slovní zásoby nebo charakteru).

I v těch nejnevinnějších případech, kdy dosud nejde o záměrné matení či postranní úmysl, ale pořád ještě o snahu po komunikaci, lze zaznamenat zejména u mladších ročníků stále účelovější, čistě technologický vztah k mateřštině. Mateřský jazyk bývá pouhým instrumentem, někdejší košatý strom pragmaticky zcenzurovaný na telegrafní tyč. Mateřština ve smyslu tvořivosti stává se jen jakýmsi nutným zlem (nutným leda tak do maturity a k maturitě, dál rozhodně ne). Je povinným, dále však již bezcenným žebříkem k vyšším metám kariéry, bohatství, technologie, vědy, moci či lásky. Žebříkem potřebným často jen k výstupu na nějaký ten posed. Tohoto jevu holé instrumentálnosti mateřštiny si povšimli už i divadelní pedagogové:

U mladé generace se vytrácí citový vztah k češtině jakožto k národnímu jazyku. Učí se jazykům cizím (což je chvályhodné), ale češtinu vnímají spíše jen jako samozřejmý prostředek každodenní komunikace,

13 Jamek, V.: Jazyk otevřený dílu, Literární noviny 1994, č. 50.

it z něčeho rozbředlý

s leností, ledabylostí
přejatých slov je zce-

že dnešní standard-
í jen „líná“, „ledaby-
ustil, ale taky se chce
pajazykem – každá
kladní, výchozí stav.
oubky, citu, znalosti,
alosti, neplech, sku-
pulace s fakty. (To už
ě jazyka.)

co verbální koturn,
aké malosti (malosti
enky, znalosti, slovní

osud nejde o záměr-
o snahu po komuni-
níků stále účelovější,
řský jazyk bývá pou-
ragmaticky zcenzuro-
tvořivosti stává se jen
maturity a k maturitě,
bezcným žebříkem
gie, vědy, moci či lás-
na nějaký ten posed.
ny si povšimli už i di-

ěštině jakožto k národ-
vályhodné), ale češtinu
ždodenní komunikace,

nikoli jako významnou kulturní hodnotu, o kterou je potřeba vědo-
mě pečovat.¹⁴

Nepřípadné staromilství? Možná.

Mám-li ale zůstat ještě chvíli u své metafory, pak to, oč tu běží, je právě pojetí onoho instrumentu. Zda to má být – a někdy i lo-
gicky musí být – jen jednosměrný, jednoúčelový žebřík na nějaký
myslivecký posed (sémiotik řekne stručně: „denotace“), nebo zda
má jít o bytelné, široké a vícevýznamové schodiště („konotace“).
Zda nám postačí strohá kovová konstrukce k jednorázovému výstu-
pu k elektrickému vedení nebo ke komínu (v případě rychlé opravy
nebo jiné účelové operace je to nutné), popřípadě z několika prký-
nek sбитý žebř do kurníku – nebo zda budeme až na nouzové výjim-
ky nadále trvat na opravdovém schodišti. To je – jako u každé kva-
litní architektury – součástí budovy (rozuměj: kultury). Namítnete,
že po obojím, po schodech i po žebři, se dá nakonec vystoupit vzhů-
ru i slézt dolů; po žebři ovšem stoupáme (sestupujeme) jednosměr-
ně a vždycky po jednom, na schodiště se však jak známo vejde víc
lidí (rozuměj: významů) najednou. Lidé užívající schodiště nejsou
v pohybu omezeni. Mohou sjet bleskově po zábradlí nebo brát to
nahoru po dvou, mohou ale také spolu v chůzi na schodech dlou-
ze rozmlouvat, zastavovat se a vracet, v mezipatře usednout a odpo-
čívát, sdělovat si dojmy, přít se, filosofovat, flirtovat, milovat, hrát
si s Nezvaalem „na schovávanou“, s Morgensternem na „velké lalu-
lá“, popř. s Dumasem během duchaplné konverzace při čekání na
audienci u pana de Tréville na širokém schodišti cvičně šermovat,
zkrátka uživatelé pohybují se na něm oběma směry vždy mnohem
svobodněji.

A jsme zase u uživatelské pragmatiky: každá promluva má svou
funkci i uživatelský kontext. Kontextem mysliveckého posedu je
příroda, stovky stromů a zvířat, nikoli diváků. Jeho funkcí je skrý-
vat (a skrytě pozorovat), nikoli se vystavovat zrakům. Lesnímu per-
sonálu jde o co nejjednodušší, nejnenápadnější a nejpřehlednější
pozorování okolí (v horším případě z dvacetimetrové vzdálenosti

Doc. P.
(nar. 6
(laurea
kritiku
na kat
fakultě
habilit
oboro
odbor
i do Lit
Respel
Katovr
je rozl
kde je
se zab
kritiko
vystup
Atelier
gramo
k neza
porevo
18 kniž
scén, 1
Věc: Vl
Vlasta
Werich
2003; S
Vladim
systém
1945–1
a v sou

ÚVODEM

o docela zbabělé vybíjení zvěře, nalákané na krmení těsně před posedem: viděl jsem to dokonce v jednom národním parku). Bylo by v každém případě absurdní stavět pod dřevěný myslivecký posed, sbitý z kulatiny, pozlacené barokní schodiště. Stejně směšná je představa operní budovy, do níž se leze na Mozarta a Wagnera po žebří a po jednom jako do kurníku. V prvním případě vznikne čistý kýč (honosnost schodiště ignoruje kontext a marně zakrývá skutečnou funkci primitivní stavby). Ve druhém případě by šlo, dejme tomu, o nedodělek, o šlendrián, rovněž ignorující funkci i uživatelský kontext a shazující celek: obě absurdity se vyskytují v jazyce běžně. U floskulí pak zcela zákonitě. Jde-li o pouhou informaci – tedy větnou konstrukci typu „posed“ – o pouhé konstatování, že například někdo někde něco režíroval nebo dirigoval, je nesnesitelným kýčem pentlit tento prostý fakt zmíněným květnatým spojením *režie se zhostil* nebo *dirigentské taktovky se ujal*. Vsadte se, že až na podzim bude poprvé sněžit, v televizi či v rozhlase v meteorologických relacích, jež by měly být co nejstručnější, nás opět překvapí nikoli sněh, ale *sněhová nadílka*. Každá správná floskule vlastně pořád něco zdobí a pentlí – a tím pílí cosi potěmkinsky zakrýt, když nic jiného, tak svou skutečnou funkci; vyrábí promluvě falešný kontext; tak či onak předstírá něco, čím není. Jindy zase při budování velkolepého do(j)mu zapomene na nějaký podstatný detail, který ji vposled zradí. Pojímáme-li komunikaci ve veřejném prostoru jako tvořivost, jako součást kultury (tj. jako mnohopatrovou, víceúčelovou i vícefunkční budovu), pak sice můžeme, abychom se do budovy dostali, přistavovat k ní ad hoc nejružnější hasičské žebříky a další provizoria, ale praktičtější asi bude vedle nouzových spojů nadále pečovat o co nejširší, nejprůchodnější schodiště, přirozeně zakomponované do celku.

Ale aby sám tento úvod nebyl po právu osočen z nadbytečného zdobení nebo z přistavování nouzového žebříku k budově, jež má mít své vlastní organické schodiště, opustme mnohopatrovou metaforu raději dřív, než se stane pro naši úvahu pastí (floskulí?). Užitečnější než pokračovat v obecném hořekování nad jazykem bude věnovat se konkrétním kritickým výhradám vůči minulým

sbírkám floskulí. Od nich snad konečně dospějeme oklikou ke kýžené definici.

KDO SEDÍ V AUTĚ, SMOG NECÍTÍ

První nepřímý ohlas na knižní floskule přišel přímo od Járy (da) Cimrmana. Ladislav Smoljak mi přeposlal (taky hezké slovo!) svou mailovou korespondenci s Magazínem Mladé fronty Dnes: *Vážená redakce, v odpovědi na otázku p. M. Moravce jsem o Zlatém slavíkovi napsal větu: – Pak se to čím dál víc komercializovalo a mě už to přestalo zajímat. – On (nebo kdo) mi má slova přeformulovat: – Pak už byl Slavík čím dál víc o komerci a mě přestal zajímat. – Budte tak hodní a ujasněte si v redakci, že sami můžete milovat floskule typu ‚o tom to je, je to o penězích, je to o nedodržování zákonů‘ atd. atd., ale nemůžete takovými patvary opravovat texty lidí, kteří vám pošlou text nebo poskytnou rozhovor. Může být, že jim se z takového způsobu vyjadřování obrací žaludek, zvláště když je čtenářské obci představíte jako autory takových odporných klišé. Doporučuji vám všem – řekl bych jako povinnou četbu – Slovník floskulí... Zdravím vás méně srdečně, než jsem vás zdravil za jiných okolností. – Ladislav Smoljak¹⁵*

A nyní k avizovaným negativním ohlasům (nebylo jich víc než těch pozitivních – ty však jako méně inspirativní nebudou předmětem naší úvahy). Některé „splachy“ byly pro mne dokonce milým povzbuzením k další práci.

Pochválili vás například Haló noviny, to abyste pak chodili kanály stejně smradlavými, jako chodili druhdy ti, jež třeba nedopatřením pochválila kdysi Vlajka nebo Tribuna. Měl jsem to štěstí, že mě v Haló novinách¹⁶ vybraným soudružským jazykem nejen sepsuli – samozřejmě že jim nejvíc vadily *třešničky na dortu* (*třešničky* – symbol *Pařížské komuny!*) – ale zároveň mě nenápadně

15 Přeposláný e-mail L. Smoljaka z 2. 12. 2004.

16 Bílek, J.: Haló noviny 2. 2. 2004, č. 27, s. 3.

Doc. PhD.
(nar. 6. 5.
(laureát C
kritiku, 19
na katedř
fakultě Ur
habilitová
oborové r
odborné l
i do Literá
Respektu
Katovna (
je rozhlasi
kde je stál
se zabývá
kritikou m
vystupová
Atelier, Ru
gramoalbi
k nezastuj
porevoluč
18 knižníc
scén, 1984
Věc: Vlasta
Vlasta Bur
Werichovč
2003; Slov
Vladimíra,
systému. P
1945–198
a v souvisl

bonznuli tehdejšímu nakladateli, aby již žádné pokračování nevydal: *Jen nastane otázka, které nakladatelství mu takové pokračování vydá, snad to bude opět nakladatelství tak úctyhodné, jako je nakladatelství Academia, ačkoli tady bychom snad čekali, že přímé politické útoky na Václava Klause po M. Grebeníčka (sic) si odpustí.* Jsem rád, že kritiku z těchto úst vzalo nakladatelství jako příznivý lektorský posudek a vydalo vzápětí druhý díl.

Divadelní noviny publikovaly prvý z více textů, jejichž autor y iritovalo, že nedrží v ruce opravdový jazykovědný slovník, skutečnou encyklopedii. Recenzent zalitoval, že čte pouze abecedně seřazené autorovy fejetony o jazyce a skrze jazyk o tématech, například velkohubém nacionalismu, mediální manipulaci nebo ekologické negramotnosti, jež autora štvou i jinde. Měl pravdu: štvou. Tak jako štvla v jiné době obdobná témata, s prominutím, i Karla Čapka v jeho knižně sebraných, zprvu novinových sloupcích (Kritika slov). Nebo jako o pár let později doštvla jiná témata k jazykovým fejetonům třeba Karla Poláčka (Žurnalistický slovník). Příkladně koženým jazykem, jímž se vědecké encyklopedičnosti na mne dožadoval, mohl být při troše zlomyslnosti sám recenzent bezděčnou ilustrací některých mých hesel (k tíži je mi např. přičteno i to, že se opakovaně dopouštím *referování o dění na Šumavě*).

V tom jej ještě překonal kritik Tvaru. I když to *neartikuluji (sic!) takto jasně, počínám si zbaběle, protože svoje politické, tedy subjektivní názory halím do roucha objektivní, tedy nestranné pravdy... Celý slovník je ve skutečnosti útokem na jistý politický názor, ale předstírá o sobě, že útočí na jistý způsob vyjadřování, což je zákeřný obrat... Tento přístup prostě není fér (sic!)¹⁷* Dojímá mě, když oponenti mého Slovníku z něj mimoděk citují. A když dokonce upřímně hájí jako zcela *korektní* – odvolávající se na kontext (ach, chudák kontext, co ten všechno, jaká „vytržení“ a viny druhých musel na sobě strpět!) – výrazy jako *selhal lidský faktor*. Nebo když se jim líbí *napříč politickým spektrem*, popř. že se *optimalizují náklady*. Asi

17 Klíma, M.: Poslední spravedlivý, Tvar 15, 2004, č. 6.

ě pokračování nevy-
takové pokračování
hodné, jako je nakla-
zali, že přímé politic-
 (sic) *si odpustí.* Jsem
 ví jako příznivý lek-

textů, jejichž auto-
 vědný slovník, sku-
 e čte pouze abeced-
 ze jazyk o tématech,
 ní manipulaci nebo
 jinde. Měl pravdu:
 mata, s prominutím,
 u novinových sloup-
 ději došťvala jiná té-
 bláčka (Žurnalistický
 e vědecké encyklope-
 oše zlomyslnosti sám
 ch hesel (k tíži je mi
 n referování o dění na

když to *neartikulu-*
že svoje politické, tedy
, tedy nestranné prav-
istý politický názor, ale
řování, což je zákeřný
 tojímá mě, když opo-
 když dokonce upřím-
 na kontext (ach, chu-
 a viny druhých musel
 tor. Nebo když se jim
 timalizují náklady. Asi

opravdu ne vždy důležitost kontextu doceňuji, za tu připomínku děkuji a v nové verzi hesel se to snažím trochu napravit. Kontext však nesmí sloužit jako alibi. A tak, kontext nekontext, vždy raději namísto *lidských faktorů*, oblíbených v Tvaru, zcela nevědecky dám přednost formulaci, že *selhali lidé*, že pro návrh byli *poslanci z různých stran* nebo že podniky své náklady buď *snižují*, nebo *zvyšují*. Ale těžko, přetěžko vykládat o škodlivosti slovního smogu někomu, kdo sám sedí v autě a necítí puch, který produkuje. Ke své *subjektivnosti* se však hrdě hlásím a pofidérní *roucho objektivní, tedy nestranné pravdy* neoblékám, neb vím, že mi nepadne. Ano – deset lidí by napsalo deset různých sbírek floskulí a výběr tu bude dán vždy mírou osobního vkusu nebo hudebního sluchu (hluchu?): asi proto jsem nenapsal kolektivní vědecké dílo, ale subjektivní zprávu o jistých disonancích, jež, jak se ukázalo, pociťuji jako disonance nejen já.

Dokonce i jeden ke mně ne příliš vlídně naladěný literární kritik, který ovšem se mnou sdílí fobii k mluvě našich politiků a komentátorů, mi nedávno prozradil, že by se s mou knihou snadněji smířil, kdybych ji nazval *Slovník nesnesitelných slov*. Ten skvělý nápad má sice tu zásadní chybu, že jsem na něj nepřišel sám, ale i tak doufám, že přesně takto – jako „nesnesitelná slova“ – chápou můj výběr čtenáři.

Zrovna tak by mohl můj výběr floskulí mít za určitých okolností podtitul – kdybych na ten nápad ovšem zase přišel já, a ne Gustave Flaubert – *Slovník přejetých myšlenek* (a slov). A jako motto spisu bych pak mohl použít návodný citát z Milana Kundery: *Se zlomyslnou vášní sbíral Flaubert stereotypní formule, které lidé pronášeli kolem něho, aby vypadali inteligentní a informovaní. Složil z těch formulí slavný Slovník přejetých myšlenek. Vyjděme z toho názvu, abychom řekli: moderní hloupost neznamená nevědomost, ale nemyšlení přejetých myšlenek. Flaubertův objev je pro budoucnost světa důležitější než nejpřevratnější myšlenky Marxe či Freuda. Neboť je možno představit si budoucnost bez třídního boje nebo bez psychoanalýzy, nikoli však bez nezadržitelného postupu přejetých myšlenek, které vepsány do computerů, propagovány masovými médii,*

Doc. PhDr.
(nar. 6. 5.
(laureát C
kritiku, 19
na katedř
fakultě Ur
habilitova
oborové r
odborné l
i do Literá
Respektu
Katovna (‘
je rozhlas
kde je stál
se zabývá
kritikou m
vystupova
Atelier, Ru
gramoalb
k nezastu
porevoluč
18 knižníc
scén, 1984
Věc: Vlasta
Vlasta Bur
Werichovč
2003; Slov
Vladimíra,
systému. P
1945–198
a v souvisl

mohou se stát brzy silou, která rozdrťí veškeré originální a individuální myšlení a udusí tak samu podstatu evropské kultury... A nejvíc šokující a skandální na Flaubertově vizi hlouposti je toto: hloupost neustupuje před technikou, pokrokem, moderností, vědeckým rozvojem, ona se vším tím rozvojem sama rozvíjí! (Zneuznávané dědictví Cervantesovo, 2005)

Ale i tak jsem recenzentům upřímně vděčný. Přispěli oba k existenci tohoto úvodu – tu trefnou připomínkou opomíjených kontextů, tu oprávněnou výtkou, že jsem si předem nevymezil předmět svého zkoumání, jeho povahu i kritéria, že jsem výslovně neřekl, proč je tam to či ono, a tamto zas nikoli. Krátce, že jsem blíže nevysvětlil svou obsesi zvanou *floskule*.

JAK S VANIČKOU VYLÉVÁM I FLOSKULI

Stejnou (a zase oprávněnou) výhradu ostatně vznesli i další, jazykovědně orientovaní recenzenti:

*Co naplat, deklarovaný (sic!) encyklopedický záměr, a třebaš v tom byla i humorná nadsázka, přece jen zavazuje k jisté metodičnosti a systematickosti. Ve Slovníku floskulí citelně chybí úvodní studie nebo aspoň předmluva, kde by autor přesněji vymezil oblast svého zájmu, ujasnil si povahu zkoumaných jevů a utřídil shromážděný materiál.*¹⁸

Autor rozsáhlé recenze v Lidových novinách má sám za sebou neobyčejně cenné práce o frazeologii převážně komunistické totality.¹⁹ Tentokrát sice, navzdory zmínce o „humorné nadsázce“, sám trochu legračně analyzuje mou knihu, sveden snad ironií podtitulu, jako regulérní jazykovědnou encyklopedii, ale leckteré jeho postřehy i tak nemohu než s díky a bez ironie přijmout. Autor

¹⁸ Fidelius, P.: Válka proti floskulím (Vladimír Just ve svém Slovníku floskulí neodolal pokušení přímočarých a obecných morálních soudů), LN, Orientace, 17. 1. 2004.

¹⁹ Srov. Fidelius, P.: Dva příspěvky k pojmosloví současné oficiální propagandy, samizdat, Edice Petlice, Praha 1980 (sv. 204); Jazyk a moc, Arkyř, Mnichov 1983; Kritické eseje, Torst, Praha 2000.

eré originální a individu-
ropské kultury... A nejvíc
hlouposti je toto: hloupost
derností, vědeckým rozvo-
í! (Zneuznávané dědictví

děčný. Přispěli oba k exist-
ínkou opomíjených kon-
edem nevymezil předmět
že jsem výslovně neřekl,
Krátce, že jsem blíže ne-

LOSKULI

tatně vznesli i další, jazy-

dický záměr, a třebaš v tom
je k jisté metodičnosti a sys-
rybí úvodní studie nebo as-
mezil oblast svého zájmu,
lil shromážděný materiál.¹⁸

ovinách má sám za sebou
vážně komunistické tota-
„humorné nadsázce“, sám
sveden snad ironií podti-
slopedii, ale leckteré jeho
z ironie přijmout. Autor

it ve svém Slovníku floskulí neo-
ích soudů), LN, Orientace, 17. 1.

oučasné oficiální propagandy, sa-
yk a moc, Arkýř, Mnichov 1983;

například zcela oprávněně protestuje proti ne příliš domyšlenému, bohužel ne-ironickému *polistopadovému newspeaku* v podtitulu mé první knihy. Považuje dnešní nadužívání „newspeaku“ za vyloženou nehoráznost, bohužel dnes nikoli ojedinělou. Ono je sporné, zda vůbec toto slovo lze oprávněně použít k označení reálného či nacionálního socialismu. Rozhodně je však třeba protestovat, když se z toho, co u Orwella funguje jako básnický obraz či symbol, dělá popisný termín, ba hůř, pouhá nálepka. Tím se otevírá cesta k jeho banalizaci. Zkrátka ‚newspeak‘ (a zavedený český ekvivalent ‚novoreč‘) patří snad do Slovníku floskulí jako jedno z hesel, ale rozhodně ne do jeho podtitulu. Stoprocentně souhlasím. Souhlasím s nevhodným (nad)užitím anglického ‚newspeaku‘ – anglonátěrů je i beze mne v soudobé češtině až až a rozmnožovat tu epidemii ještě anglicizujícím podtitulem – a navíc v knize, která ji chce kritizovat – byla ode mne pitomost. S českým ekvivalentem ‚novoreč‘ je to ovšem složitější. Nejsm totíž sám, kdo si myslí, že je v řadě případů toto poměrně přesné pojmenování na místě. Například profesorka Kolumbijské národní univerzity v Bogotě v reakci na tuto kritikovu výhradu soudí, že „... novoreč“ je neutrální, morfologicky správné slovo, stejně jako „novověk“, „novotvar“, „novomanžel“. Zatímco „newspeak“ je patvar, patologická složenina, zkomolenina, jazyková zřůda se zlověstnými konotacemi násilí na jazyce. Newspeak je snad nejzlověstnější komponentou utopického světa 1984. ... Po roce 1984 jsme si mohli říci s úlevou, je to za námi a nic se nestalo. Nestalo? Orwell viděl asi o hodně dál, než jsme si mysleli. Ta síla, která může zdeformovat jazyk podle svých zájmů, ta tu je, není jen tak centrální, je rozptýlenější, je všude. Heslo „Big Brother is watching you“ by se mohlo nahradit „mass media are watching you“. Soudím tedy, že úkazy popisované ve Slovníku floskulí odpovídají jevu newspeaku nejen jako úkazy jazykové, ale i všeobecně společenské a politické. Tady se stalo, že po 40 letech komunistické devastace ta globalizační vlna rafinované blbosti dopadla na prostředí s velmi oslabenou imunitou... (J. Jandová, 16. 7. 2005)

Jestliže přijímám výtku stran *newspeaku*, nemohu ovšem přijmout další recenzentovu výhradu, že jsem se měl omezit pouze na sféru veřejnou, věnovat se pouze „mediálnímu“ tlachu a pominout

Doc. P
(nar. 6
(laureát
kritiku
na kat
fakultě
habilit
oboro
odbor
i do Lit
Respel
Katovr
je rozh
kde je
se zab
kritiko
vystup
Atelier
gramo
k neza
porevo
18 kniž
scén, 1
Věc: VI
Vlasta
Werich
2003; S
Vladim
systém
1945–1
a v sou

tlach „hospodský“, jevy *výhradně hovorové, vyskytující se převážně ve slangu mladistvých* (výrazy typu „vychutnat si“, „fakt dobrý“, „nemusím“, „užít si“, „dostalo mě“ atd.). Místopřísežně prohlašuji, že jsem ve svých Slovnících nepoužil nic, co bych neslyšel (nečetl) v masmédiích: opravdu nemohu za to, že recenzent pravděpodobně neposlouchá

a) komerční stanice, kam už před řadou let všechny tyto výrazy samozřejmě pronikly, a to i k profesionálním „spíkrům“ a komentátorům, o hostech a „bavičích“ nemluvě,

b) na ČRo stanici Vltava například Čajovnu – Samovar nové generace (dtto),

c) na všech televizích kompletně všechna „dobrá rána“, na ČT2 pak kupříkladu pořady typu Noc s Andělem, Pomeranč, Musicblok aj., kde tyto a podobné výrazy už tvoří cosi jako jazykový úzus.

Jako snad jediný z odborných posuzovatelů přečetl také recenzent Lidových novin po smyslu ústřední pojem floskule v titulu knihy a odlišil jej od pojmu fráze. Ví, že floskule *v souladu s latinskou etymologií navozuje představu falešné květnatosti. Ne tak slovo 'fráze' – to může označovat i docela poctivé úsloví, ustálené rčení, bez jakých bychom se v řeči neobešli – nalít čistého vína, chodit okolo horké kaše atp.*

Škoda, že stejně pečlivě není v úderném článku Válka proti floskulím doloženo obvinění z podtitulku, podtržené pistolnic-ky strašidelnou komiksovou karikaturou mé maličkosti od Pavla Reisenauera přes půl strany (sám sebe jsem se tehdy polekal), že *Vladimír Just ve svém Slovníku floskulí neodolal pokušení přitmočarých a obecných morálních soudů. Asi neodolal – zvláště když každý morální soud je z definice soud obecný, tj. platí všeobecně, jinak to není morální soud. Sám recenzent ovšem několik řádek předtím moudře říká, že analýzu pragmatických aspektů promluvy nelze provádět na izolovaných větách. Vzápětí to vzorově sám dělá. Své obvinění dokládá na jediném příkladu o technokratickém (nad)užívání pojmu „scénář“. A z toho jednoho jediného příkladu spěchá vyvodit poučení, že každé klišé nemusí být nutně symptomem mravního defektu, každý zjištěný pachatel nemusí být zakuklený lump, pokrytec,*

skytující se převážně ve
i“, „fakt dobrý“, „ne-
opřísežně prohlašuji,
bych neslyšel (nečetl)
recenzent pravděpodob-

et všechny tyto výrazy
i „spíkrům“ a komen-

ovnu – Samovar nové

„dobrá rána“, na ČT2
Pomeranč, Musicblok
jako jazykový úzus.

elů přečetl také recen-
ojem floskule v titulu
loskule *v souladu s la-
květnatosti. Ne tak slo-
vé úsloví, ustálené rčení,
istého vína, chodit oko-*

ím článku Válka proti
podtržené pistolnic-
né maličkosti od Pavla
n se tehdy polekal), že
*dolal pokušení přímoča-
lal – zvláště když každý
platí všeobecně, jinak
několik řádek předtím
ktů promluvy nelze pro-
ově sám dělá. Svě obvi-
kratickým (nad)užívání
o příkladu spěchá vyvo-
vé symptomem mravního
akuklený lump, pokrytec,*

snob atd. Nevím, jak k tomu, že v každém klišé odhaluji nějaké-
ho lotra, došel. (To bychom teď měli v Čechách, na Moravě a ve
Slezsku zhruba 10 milionů lotrů.) Na základě jednoho citátu? Ještě
mizerněji doloženo zůstalo obvinění, že se často dopouštím dile-
tantských soudů v analýze *gramatických klišé, různých nadužívaných
či nevhodně používaných prostředků (předložky, spojky, slovesné vazby,
verbální substantiva atd.). V heslech tohoto druhu se autor často do-
pouští vážných přehmatů, zvláště když pod dojmem pádně doložené-
ho abusu odmítá slovesný tvar jako nepřirozený, logicky vadný apod.*
(viz APOD.) Hořel jsem jako laik zvědavostí poučit se, abych se
jich příště vyvaroval, kde jsem se těch vážných přehmatů dopus-
til – zvláště pak *pod dojmem* – přeložme kritikův „abúzus“ do češ-
tiny – *pádně doloženého nadužívání*. Byl jsem zvědavý, kde jsem se
přehmatů dopustil například u chorobné inflace podstatných jmen
slovesných, jež tolik učarovala našim politikům a jejichž kritiku po-
važuji za trvale platnou položku svých Slovníků. Namísto jediného
dokladu svých *vážných přehmatů* jsem se však, bez jakéhokoli pře-
chodu, hned v následující větě dočetl závěrečný verdikt, *že tedy ob-
razně řečeno s vaničkou vylévám i dítě*. Vanička + dítě = konec ar-
gumentace. V tu chvíli jsem se ze seriózní kritické úvahy najednou
ocitl uprostřed Havlovy Zahradní slavnosti: ano, žabinec bez brč-
ka neusmažíš, a kdoví kde má čmelák žihadlo, tomu nejsou kalho-
ty nikdy krátké. Nebo že bych ve Slovnících tak dlouho krmil sys-
la, až mi spadla fujara do rákosí? Mat!

JAK JSEM NEODOLAL POKUŠENÍ

I za tuto kritikovu důkazní nouzi jsem však vděčný, neboť mi ješ-
tě jednou a názorně umožní – podle recenzentových vlastních in-
tencí – odlišit „frázi“ od „floskule“.

Nuže: staré, poctivé, byť někdy nadužívané úsloví *vylévat s va-
ničkou i dítě* ještě samo o sobě floskulí není. Je to docela vý-
stižná „fráze“, přesně v tom smyslu, jak ji výše chápe recenzent.
Floskulí – tedy falešnou květnatostí, jež často cosi esenciálního, ať

Doc. Ph
(nar. 6.
(laureát
kritiku,
na kater
fakultě
habilito
oborov
odborni
i do Lite
Respekt
Katovna
je rozhl
kde je s
se zabý
kritikou
vystup
Atelier,
gramoa
k nezas
porevol
18 knižr
scén, 19
Věc: Vla
Vlasta B
Werich
2003; Sl
Vladimí
systému
1945–1
a v souv

ÚVODEM

již vědomě, nebo podvědomě, zakrývá – se teprve tato fráze stává v daném kontextu: ve chvíli, kdy „básnický“ nahrazuje (překrývá) očekávaný obsah, hloubku, důkaz, doklad, který až do konce stati nepřichází. Kdy tedy vnějškově a „zdobně“ zakrývá argumentační prázdno.

Pomůžeme-li si pro větší názornost sugestivním obrazem jednoho z mnoha mýtů, jež dodnes obestírají smrt Jana Masaryka, floskule (vzhledem k latinskému jádru „flos = květina“ docela logicky) slouží vlastně ve větě mluvčího jako ona kytice, jež podle nepotvrzené legendy byla přistavena ke spánku zavražděného a veřejně v rakvi vystaveného ministra, aby zakryla očím fotografů prostřelený či jinak podezřelý zhmožděný spánek. Je-li podle Martina Heideggera pravda totožná s aktem odkrývání,²⁰ je floskule vždy tak či onak totožná s aktem zakrývání. Sama o sobě může být i „pravdivá“, ale zakrývá nám pohled na cosi jiného: pravda o zvěrstvech stalinismu může německému historikovi a jeho publiku zakrýt pohled na „vlastní“ zvěrstva nacismu, a obráceně: pravda o zvěrstvech nacismu může nám, Čechům, úspěšně zakrýt pravdu o „vlastních“ poválečných zvěrstvech.

Ne vždy jde o akty takto dramatické, jakými jsou předchozí příklady. A už vůbec nejde u floskule vždy o akt lotrovský, tedy vědomý a záměrný (s jakým pracují zpravidla totalitní či partajní ideologie, ale nejen ony). Nepoměrně častěji jde o pouhý atak verbální módy či stádovitosti. Sem myslím dnes patří i rozsáhlá oblast tzv. anglicismů. Přímých i nepřímých (tj. i těch zdánlivě českých, leč slepě mechanických, otrockých převodů – kalků). Koneckonců, i samo *otomování*, jež tak totálně zaplavilo Čechy, Moravu, Slezsko, ba i Slovensko, není ničím jiným než nemyslivě přezvýcháným kalkem z angličtiny. (Jste-li zajatci téhle módy, musíte denně hlídat, zda jste ve všech směrech ještě *in* a ne *out*, zda jste dostatečně *free*, *cool* nebo *happy*, zda máte *joggingem*, *strečinkem*, *skate-*, *snow-* či

²⁰ Srov. Heidegger, M.: O původu uměleckého díla, 1935; týž: O Pravdě a Bytí (německo-české vydání), Mladá fronta, Praha 1993; *Básnický bydlí člověk* (německo-české vydání), Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993; *Bytí a čas*, Oikoymenth, Praha 1996.

teprve tato fráze stává
 "nahrazuje (překrý-
 dad, který až do kon-
 zdobně" zakrývá argu-

estivním obrazem jed-
 í smrt Jana Masaryka,
 s = květina" docela lo-
 ona kytice, jež podle
 ku zavražděného a ve-
 yla očím fotografů pro-
 ek. Je-li podle Martina
 ní,²⁰ je floskule vždy tak
 sobě může být i „prav-
 io: pravda o zvěrstvech
 eho publiku zakrýt po-
 ně: pravda o zvěrstvech
 ýt pravdu o „vlastních“

ými jsou předchozí pří-
 kt lotrovský, tedy vědo-
 talitní či partajní ideo-
 e o pouhý atak verbální
 tří i rozsáhlá oblast tzv.
 h zdánlivě českých, leč
 - kalků). Koneckonců,
 Čechy, Moravu, Slezsko,
 vlivě přežvýkaným kal-
 y, musíte denně hlídat,
 zda jste dostatečně *free*,
čínkem, skate-, snow- či

935; týž: O Pravdě a Bytí (ně-
 isnický bydlí člověk (německo-
 u a politiku, 1993; Bytí a čas,

skiboardingem, body-stylingem a body-piercingem správně pozname-
 naný nejen hrudník, ale i *feeling*, zda máte v práci vychytaný *mar-*
keting, lobbying, pláring, monitoring, holding a inženýring, v bance
clearing a na svém PC *crackering*, zda máte fakt dobrého *providera*,
 který vám umožní oslňovat okolí denně novou *super message* atd.).
 Sázíte-li, neradím vám se pít, jaká je nejvyšší suma peněz, o niž
 se hraje, ptejte se jedine *jaký je jackpot?* V autoprodejně už vám ne-
 budou vůbec rozumět, budete-li chtít koupit vůz na termínovaný
 pronájem. Už jsme zapomněli, že *leckerá firma provozovala již za*
zrůdného komunismu vznešený „leasing“ jako ušmudlaný „pronájem“,
jenž teprve nyní blýskavým anglonátěrem je zbaven zrůdnosti, která
na něm ulpěla. (V. Jamek: Jazyk otevřený dílu, 1994)

Nic nového pod sluncem. Tak jako dříve rusismy a ještě před-
 tím germanismy, i tato podobná nemyslivá podléhání momen-
 tálně „silnějšímu“ jazyku jsou jistě i znakem politováníhodné kon-
 formity, a to nejen jazykové. Zvláště tam, kde jde o slova, pro
 něž má čeština vlastní a mnohdy přesnější výrazy (viz BOOKLET,
 BRIEFING, CASTING, CATERING aj.). Nejde jen o módu.
 Zhusta jde i zde o „ušlechtilou“, „korektní“, „odbornou“, „vzděla-
 neckou“ či jinak snobskou sebe-stylizaci a sebe-inscenaci, která nás
 (mne nevyjímaje) ve vlastních očích i v očích těch druhých dělá
 lepšími. Tedy o zakrývání bezděčné, mechanické, nevědomé, nere-
 flektované a z mravního hlediska většinou bezúhonné. Tady si do-
 volím malou odbočku.

TIK JAKO POUPĚ

Extrémním, možná až hraničním příkladem zmíněné bezúhonnos-
 ti může být snad nejnevinější a nejtitěrnější poddruh floskule (ni-
 koli ještě její „květ“, nýbrž „poupě“), který jsem si laicky pro se-
 be pojmenoval – a kupodivu se to ujalo i v recenzích – jako slovní
 tik (obsedantně nadužívaná pomocná slůvka typu *nicméně, vlastně,*
prostě, zkrátka, hele, heledte se, tak, no tak, tak nějak, respektive, že,
pravda, není-liž pravda, podívejte se, vite co, ve své podstatě, z mého

Doc. Pl
(nar. 6.
(laureá
kritiku,
na kate
fakultě
habilit
oborov
odborn
i do Lit
Respek
Katovn
je rozhl
kde je s
se zabý
kritikot
vystup
Atelier
gramo
k nezas
porevo
18 kniž
scén, 1
Věc: Vla
Vlasta
Werich
2003; S
Vladim
systém
1945–1
a v sou

ÚVODEM

pohledu, já si myslím, já myslím..., zčásti, protože už jde o rozkvetlejší obrat, sem patří gramaticky i věcně nesmyslné *na druhou stranu, celá řada* aj.).

Tiky jsou častější v projevu mluveném než psaném, byť se vyskytují tam i tam. Můžete namítnout: nejde tu o mylné zařazení, jakkoli jde o „hraniční“ jev? Co že tyto nevinné „tiky“ mají podvědomě zakrývat? A co že mají případnému kritikovi jazyka naopak prozrazovat, zevnitř navenek manifestovat?

Odpověď není jednoduchá. Někdy zakrývají i prozrazují asi jen drobnou neurózu. Nebo prostou nepohotovost, neschopnost reagovat. Jindy malou slovní zásobu, malou sečtělost, popřípadě stereotyp, křeč: úbytě jazykové tvořivosti. Ještě jindy snahu zalíbit se lidu (*prostě, hele, víte co, no tak, no tak podívejte, podívejte se*) nebo naopak „sebe-inscenační“ úsilí vypadat inteligentněji, moudřejší, složitější (*ve své podstatě, nicméně*), vyjádřit se „trendověji“, být „in“ (*na druhou stranu místo ale* atd.).

Někdy však může jít – zvláště jde-li o veřejné činitele – i o chronickou nechuť k jasně formulovanému, jednoznačně vyjádřenému názoru, tedy o podvědomý sklon k alibismu (například když expremiér Paroubek na přímou otázku novinářky, zda je ženě věrný či nevěrný, popř. zda je věřící či nevěřící, dává odpovědi typu: *Já si myslím, že nejsem nevěrný* nebo *Já si myslím, že v Boha nevěřím*). Jde tedy i o strach z přílišné jasnosti, a tím i odpovědnosti za řečené. Někdy však „tik“ zakrývá naopak podvědomý strach z prázdnoty (latinsky *horror vacui*), jindy, což je zvláštní případ těžé hrůzy, momentální výpadek myšlenky nebo paměti (nemůžeme-li si za boha vzpomenout na nějaký konkrétní příklad, řekneme nebo napíšeme: *a celá řada dalších*). Těmito drobnými, často automatickými zastíracími manévry především v rozhovoru, při přednášce nebo proslovu nenápadně získáváme čas.

Zvláště oblíbeným manévrem je sebezálibná, narcistní ozvěna vlastních slov a myšlenkových kročejů (odborně zvaná *echolálie*), papouškování po sobě. Novinář a překladatel Vladislav Herink z Kolína nad Rýnem mě ovšem ve svém e-mailu před časem upozornil, že *lékařská praxe zná jen echolálii batolete, přežvatlávající*

že už jde o rozkvet-
slné na druhou stra-

psaném, byť se vy-
u o mylné zařazení,
é „tiky“ mají podvě-
tikovi jazyka naopak

ují i prozrazují asi jen
ost, neschopnost rea-
ělost, popřípadě ste-
ě jindy snahu zalíbit
odívejte, podívejte se)
inteligentněji, moud-
t se „trendověji“, býti

jiné činitele – i o chro-
označně vyjádřenému
1 (například když ex-
řky, zda je ženě věrný
ává odpovědi typu: *Já
n, že v Boha nevěřím*).
odpovědnosti za řeče-
omý strach z prázdno-
štní případ téže hrůzy,
ti (nemůžeme-li si za-
lad, řekneme nebo na-
mi, často automatický-
oru, při přednášce nebo

álíbná, narcistní ozvě-
(odborně zvaná *echolá-
adatel Vladislav Herink
mailu před časem upo-
batolete, přežvatlávající*

slova dospělého, a že teprve prezident Václav Klaus novátorsky zavedl do české politické (pa)kultury to, co se dá nazvat echolálie: významným opakováním slov vlastních. To dělá státnický dojem rozvážnosti a neukvapenosti. Vzhledem k tomu, že se vesměs jedná o repetici banalit, vzniká u posluchače dojem, že je v nich skryt jakýsi hlubší smysl, jehož význam mu bohužel uniká, což prý vyvolává u posluchačů automaticky pocit méněcennosti. Já bych naopak tento vynález našemu panu prezidentovi výjimečně nepříčítal (a tudíž nevyčítal). Zažil jsem ten úkaz mnohokrát u různých svých šéfů a konferenčních řečníků dávno před ním. A většina z nás zná snad už ze školy ono jakoby zamýšlené, trochu unavené, ze dna myšlenkové námahy mechanicky lovené opakování posledních dvou, tří, pěti slov právě řečeného i s významným klesnutím hlasu.

Bývá to všechno stále ještě společensky poměrně přijatelná „vata“, chcete-li „redundance“, nutná k přenosu („bezpečnému obalení“) budoucí myšlenky. Nepřijde-li myšlenka, přenáší se pak už jen obal. A uvnitř zůstává prázdno: tehdy poupě vykvete v regulérní floskuli. Konec odbočky.

JAK SE STAL ABÚZUS ÚZEM

V odborné kritické odezvě jsem našel i mnohem smutnější doklad malé vysvětlovací schopnosti dosavadních Slovníků floskulí, jež patrně zavinila i fatální nerozpoznání jejich žánru a smyslu. Autor přinesl z prvního Slovníku imponující množství citací, ale také vzorových floskulí, jejichž floskulity si zřejmě není vědom (kdo sedí v autě...). Jde o zatím nejrozsáhlejší recenzi Máme slovník floskulí? v odborném jazykovědném periodiku Naše řeč.²¹ Tato recenze pokračuje tam, kde skončila vcelku ještě mírumilovná Válka proti floskulím v Lidových novinách, a dovádí ji ad absurdum. I Hugo Pludek ze zmíněné Havlovy Zahradní slavnosti by recenzentovi mohl závidět blíže nedoloženou, ale zajisté zásadní větu týkající se slovesných

21 Šimandl, J.: Máme slovník floskulí?, Naše řeč, 87, 2004, č. 4, s. 208.

Doc. P.
(nar. 6.
(laureát
kritiku
na kat
fakultě
habilit
oborov
odbor
i do Lit
Respek
Katovr
je rozh
kde je
se zaby
kritiko
vystup
Atelier
gramo
k nezas
porevo
18 kniž
scén, 1
Věc: Vla
Vlasta
Werich
2003; S
Vladim
systém
1945–1
a v sou

ÚVODEM

substantiv: *Bohužel s abúzem Just odsuzuje i úzus*. Přeložíme-li laicky učenost do češtiny, vyjde najevo, o co jde: je-li právě nadměrný výskyt (abúzus) slovesných substantiv ustáleným způsobem (územ) vyjadřování určitých politiků, tedy stal-li se „abúzus územ“, bodejt bych ten hybrid neodsuzoval!!!

Má subjektivně posbíraná sbírka floskulí je v očích těchto recenzentů prostě jen hajdalácky *odbytý* jazykovědný slovník, jakási nepovedená disertace, v níž trestuhodně schází třeba tak základní věc, jakou je soupis literatury: *Skandální je i seznam použitých zkratek, snažíci se nabradit seznam literatury: seznam je nekompletní v titulech i údajích...* *Knížku to poškozuj, protože leckterý čtenář se napřed podívá dozadu, co všechno má autor přečtené*. Recenzentovo odborné oko z toho zřejmě vyčetlo, že mám přečtené pouze *čtvery noviny a tři základní slovníky* – a s touto jedinou předpotopní výzbrojí jsem vyrazil na lov floskulí. Sám bych nad sebou zaplakal. Mám recenzentovi připomínat, že u abecední sbírky převážně glos, fejetonů a causeríí může odbornou literaturu uvádět leda recesista? A že i u eseje (viz delší hesla) by měl čtenář poznat šetlost autorovu nikoli „zezadu“, tím že se napřed podívá do soupisu literatury, ale „zepředu“, z textu, z úrovně jeho kritického myšlení, z příležitosti analogií, z šíře příkladů?

Přesto i tak chci za profesorskou lekcí opět bez ironie poděkovat – vždyť i ona je jedním z motivů tohoto úvodu. Dík patří především za závažné tipy na další floskule, mj. i za významné rozšíření definičního pole tohoto ústředního pojmu. Mírou dezinterpretace tohoto pojmu mě totiž právě tato recenze, jako málokterá jiná, přiměla k jeho novému promyšlení a snad tentokrát i k trochu přesnějšímu vymezení. V recenzentově jazykovědném světě je ovšem zakázána ironie, humor a hra s jazykem. Chápu, že mé Slovníky jsou pro takové recenzenty jaksi příliš *kabaretní* (což pro mne není urážka, jinak bych o tomto ctihodném pojmu neměl na fakultě dvousemestrovou přednášku). Citovaná recenze však přechází i k metání střel mnohem těžšího, zatím vůbec nejtěžšího kalibru, vedle nichž blednou i rudé střely Haló novin: tvrdí, že bych si prý jako autor Slovníku za normalizace v osmdesátých letech

mohl výborně rozumět s Vladimírem Rzounkem, který výraz ‚mezilidské vztahy‘ zavrhoval jako beztrždní a bezobsažný. Ba, mohl bych si výtečně rozumět i se samotným V. I. Leninem – s ním se prý zase shodují v kritice módního výrazu *na druhou stranu*. Lenin totiž podobně jako já rozeznával měšťáka podle ‚na jednu stranu – na druhou stranu‘.²² Přejdu raději taktně, že si autor vědecké recenze v odborném recenzovaném časopise možná plete tvrdého normalizátora s natvrdlým kosmonautem (Rzounek byl totiž Vítězslav, Vladimír byl když tak Remek). Nevím také nic o tom, že bych kožené *mezilidské vztahy* považoval za nesnesitelné slovní spojení kvůli nějaké ‚beztrždnosti‘ a že bych kritikou zbytečně košatého výrazu *na druhou stranu* tam, kde stačí říct *ale*, odhaloval kolísavost maloburžoazních živelů po vzoru fýrera světového proletariátu.

Co mě na tomto způsobu recenze fascinuje, je něco jiného: shovívavě povznesená, jakoby neutrální obhajoba řečových klišé, jež sama mimoděk produkuje. Recenzentovi, podobně jako televizním moderátorům, nevadí obraty typu *není (je) jasné, neřeší, z projektu sešlo, celá řada* – tento poslední obrat dokonce používá vědomě, neboť je pro něho *logicky dráždivý, ale lingvisticky obhajitelný*. Odborně obhajuje – *pomine-li jeho nadužívání* – i mor zvaný *nicméně*. Ptá se: *Neobohatil se jeho užitím repertoár spojovacích prostředků?* Nevadí mu ani obludné (*legislativně*) *ošetřeno* – připadá mu *komplexní, akceptnější*. Také *otomování* – i když tím prý nechce schvalovat vyslovené *trivializace typu ‚večeře je o guláši‘* – omlouvá poukazy na jakousi reklamu ptáka s telekomunikační přílbou: *Ten pták je o telekomunikačních službách – a to je důležitější, než že je to pták nebo který je to pták. A teď to řeknu obecněji: Při sdělování bývá důležitější, o čem to je, než co to je. Taký proto se otomuje*. Zcela nedoložená zůstává v recenzi domněnka, že ‚otomování‘ prý už ustupuje (kde, podle jakého frekvenčního výzkumu tak autor soudí?). Přesto z téhle optimistické dojmologie vyvodí zdrcující soud o mé *nedocenené povědomosti, že jazykové módy nejen přicházejí, ale také pomíjejí*. Tady si nemohu odpustit další odbočkové intermezzo.

²² Naše řeč, s. 211.

Doc. PhI
(nar. 6. 5
(laureát
kritiku, 1
na kated
fakultě
habilitov
oborové
odborné
i do Lite
Respekt
Katovna
je rozhla
kde je st
se zabýv
kritikou
vystupov
Atelier, R
gramoall
k nezast
porevolu
18 knižn
scén, 198
Věc: Vlas
Vlasta Bu
Werichov
2003; Slo
Vladimír
systému.
1945–19
a v souvi

O ČEM JE MADONA?

Že v případě údajného ústupu „otomování“ není vůbec optimismus na místě, dosvědčili jsme zčásti už v předchozích řádcích. A přesvědčují mě o tom týden co týden výroky politiků v televizních debatách (viděli jsme to nejnověji u Davida Ratha, u radního Rudolfa Blažka se otomuje ostošest i na letácích a billboardech). Dále jsou tu výroky komentátorů, pophvězd, sportovců, včetně hokejových mistrů světa (Jaromír Jágr: *Bylo to o tom, že jsme chtěli vyhrát!* Reportér: *Dnešní hokej byl o hokeji.*). A co hůř, „otomování“ si jako poangličtělou vyjadřovací figuru oblíbil sám pan prezident Václav Klaus a začal dokonce otrocky překládanou zmutovanou vazbu – na základě komparativních výhod? – vyvážet do ciziny. Podívejme se, jaký záchvat otomování jej postihl například při jeho proslulém varšavském útoku proti postdemokratické a „ne-demokratické“ (viz NE-) a proti „NGoismu“ (tj. nikým nevoleným nevládním organizacím, obráncům lidských práv a jiným protistátním spikleneckým centrům, placeným bůhví odkud): *Rada Evropy je – nebo by být měla – o Evropě tradičních liberálních hodnot. Měla by být o Evropě svobody a míru, o Evropě různosti, o Evropě demokratických národních států, o Evropě budované na synergii plynoucí z odlišnosti... Z toho důvodu si myslím, že Rada Evropy primárně není o evropském sjednocování. Rada Evropy je i o Evropě v širším smyslu...*²³

Na pouhých šesti řádcích si „zaotomovat“ hned sedmkrát, to je věru výkon hodný J. W. Goetha, který soudil (a sám se toho ve Faustovi ani ve Vilému Meisterovi pravda moc nedržel), že právě v omezení pozná se pravý mistr.

Populární politiky ani hokejové a jiné hvězdy bych v tomto směru vůbec neradil podceňovat – právě oni nabízejí divákům a čtenářům podvědomě napodobované identifikační modely chování a, což je ještě horší, i podvědomě napodobované

23 Klaus, V.: Nový úkol pro Radu Evropy? (citát je z autorizované české varianty v LN 17. 5. 2005).

vzory vyjadřování. Jenže od vydání mých Slovníků nákaza, bohužel, postoupila i do vyšších, „kulturních“ sfér veřejného diskurzu. Nepřekvapí, když jemný a vytříbený snob a europoslanec, který si na své kulinářské umělecké zážitky vydělal hrubými telenovelami a jemnou pornografií, prohlásí o svém bývalém televizním impériu, jehož jedenáctimiliardové dluhy budeme za něj ještě dlouho splácet: *Celý ten boj je o vykrvácení srdce*. Překvapí ale, když jistě úctyhodná sobotní intelektuální příloha Lidových novin v oddílu Orientace / Salon přinese přes půl strany mondénní barevný kýč MADONA plzeňské výtvarnice Štěpánky Š. a pod ním neméně třeskatý kýč slovní: *Madona je o katolické pompě, ale zároveň i o lásce...*

Pravda, Klaus to ještě není. Ale i tak je to nadějně. Marně brousil jazykový redaktor Jaromír Slomek hned vedle svůj pravidelný cizelérský sloupek, marně z druhé strany v knižním sloupku ryje svým jemným jazykovým břitkem do komerční kulturní industrie redaktorka Daniela Iwashita. Madona, která je o lásce, je požere oba. Konec intermezza.

JAK SE STAL ROCK-AND-ROLL FLOSKULÍ

Zpět k naší Naší řeči, jež mj. otevírá i obecný problém „stáří“ floskulí:

Stáří tautologií typu ‚stalo se, co se stalo‘, lze dokumentovat přinejmenším Gottovou písní ‚Je jaká je‘ (1976) ... Kdyby autor měl trpělivost pročíst v Slovníku spisovného jazyka českého (...), našel by tam svoje ‚přišlo mi‘ s doklady ukazujícími k 19. století.²⁴ Tuto cimrmanovskou nemoc odborníků z povolání, již bych diagnostikoval jako věda = závody, kdo kde byl první, krásně popsal a distancoval se od ní už před mnoha lety jeden z mých skutečných filologických vzorů, Victor Klemperer. A to v polemice s přítelem F., který mu namítal, že za určité sloveso nelze přece činit odpovědným

²⁴ Naše řeč, s. 209.

Doc. F.
(nar. 6
(laure
kritiku
na kat
fakult
habilit
oboro
odbor
i do Li
Respe
Katovi
je roz
kde je
se zab
kritiko
vystup
Atelier
gramo
k neza
porev
18 kni
scén, T
Věc: VI
Vlasta
Werich
2003; S
Vladim
systém
1945–
a v sou

nacisty, neboť on je slyšel a četl už kolem roku 1920 ve zcela neutrálním významu (jako bych slyšel svého kritika). Klemperer píše:

Namítal jsem, a to je názor, který zastávám ve všech úvahách, jež se toho týkají, že především nikdy nemám v úmyslu určovat, kdy se nějaký výraz nebo určitý význam slova vyskytl poprvé, protože je to ve většině případů nemožné, a když si člověk myslí, že objevil toho prvního, kdo je použil, nakonec vždycky najde ještě jeho předchůdce. Že stačí, aby se F. podíval do Büchmanna na heslo ‚nadčlověk‘ (Übermensch): to slovo má své počátky už v antice. (...) Avšak důležitější než častá frekvence je změna hodnoty slova.²⁵

O tom, že mé první knize se bohužel recenzentům pojem „floskule“ nepodařilo osvětlit (což je její, nikoli jejich chyba), svědčí i příklady tzv. „Justových floskulí“, které vykutili z mého textu. Mými „floskullemi“ podle Naší řeči jsou, mimo jiné: *Pořád to známé malé české či Zhoubný vliv zdegenerovaného jazyka politiků na naši mateřštinu. Zastavme se u druhého příkladu. Že něco takového, jako „zhoubný vliv“ jazyka politiků na naši mateřštinu existuje a že ten jazyk je mnohdy opravdu „zdegenerovaný“ – to snad dnes už uzná i můj oponent. Jestliže ale tuto základní výpovědní hodnotu mé zajisté nikterak oslnivé věty uzná, pak nám ovšem dluží odpověď, v čem vlastně spočívá „floskulóznost“ zmíněné věty (obou vět). Potíž je v tom, že recenzent se můj termín *floskulizace* jakoby štítí používat. Použije-li jej, omlouvá se zaň vzápětí čtenáři a profesorsky jazykového diletanta koriguje: *Použijme v nepřímé citaci tohoto Justova výrazu, přestože bychom raději mluvili o rozostření významu...**

Nuže na závěr: floskule (floskulizace) není totožná s rozostřením významu! Floskule, alespoň v pojetí mých knih, není každý významově opotřebovaný řečový obrat, idiom, vazba, každá partičková metafora nebo každá fráze – i když opotřebovanost je jednou z jejích nezbytných podmínek. Floskule, řečeno s Karlem Čapkem (který ovšem sám ještě používal „významově rozostřeného“ pojmu

25. Klemperer, V.: Jazyk Třetí říše. Lingua Tertii Imperii (Poznámky filologovy), H & H, Jinočany 2003, s. 55.

u 1920 ve zcela neut-
ka). Klemperer píše:
ve všech úvahách, jež
yslu určovat, kdy se ně-
rvé, protože je to ve vět-
še objevil toho prvního,
o předchůdce. Že stačí,
dělavec' (Übermensch):
ak důležitější než častá

mentům pojem „flos-
i jejich chyba), svěd-
rykutali z mého textu.
mo jiné: Pořád to zná-
ého jazyka politiků na
ladu. Že něco takové-
aši mateřštinu existuje
ovaný“ – to snad dnes
ladní výpovědní hod-
pak nám ovšem dlu-
žnost“ zmíněné věty
nůj termín *floskulizace*
á se zaň vzápětí čtená-
je: *Použijme v nepřímé*
raději mluvili o rozost-
ení totožná s rozostře-
ných knih, není každý
om, vazba, každá parti-
otřebovanost je jednou
eno s Karlem Čapkem
ě rozostřeného“ pojmu

*fráze), není ustálené rčení, ale ustálené lhaní... Je habituální a zme-
chanizovaná neupřímnost.*

Nemůže se jí tedy nikdy stát *prostá, věcná, opravdově míněná
výpověď, i kdyby byla omílána milióny úst denně. Z věty, že někomu
umřela teta, neudělá frázi ani ten největší tlučhuba; jenže tlučhuba to
neřekne, nýbrž bude hlásat, že nám neúprosná Morana vyrvala milo-
vanou tetinku. Tluchhuba neřekne, že lidé mají těch daní zrovna dost,
nýbrž že náš lid úpí pod břemenem nesnesitelných daní.*²⁶

Náleží tudíž k její povaze, že *zveličuje nebo opentluje všechno, co
bere do úst. Jako by tady Karel Čapek už před sedmdesáti lety slove-
sem „opentluje“ sémanticky posunul svůj pojem „fráze“ blíž k naší
„floskuli“. Zopakujme si, že toto slovo je etymologicky navždy svá-
záno s latinským „flos“, „floris“. Floskule je – ať už záměrné, úče-
lové a obmyslné (propaganda, ideologie, reklama, kýč), nebo pod-
vědomé, automatické a mechanické (móda, trendovost, snobský
sláng) – zakrývání, zdobení prázdna slovy. A to v rozpětí od pou-
hé „sebe-stylizace“ a „sebe-inscenace“ až po stylizaci a inscena-
ci skutečnosti. (Vydávané ovšem za skutečnost neinscenovanou.)
Neexistuje žádná „floskule an sich“. Slova se floskulemi nerodí, ale
vždycky teprve – nadužíváním, vyprázdňením, zastíráním a kon-
textem – stávají.*

Rock-and-roll nebo Lisabonská smlouva (viz LISABON) urči-
tě nejsou floskule. Floskulí je učiní teprve ta či ona příslušná
„huba“ – a kontext. Posledně zmíněný politicko-právní akt je sám
o sobě „neutrálním“ textem. Floskulí se však neodvolatelně stal ve
chvíli, kdy jím – jak se ukázalo, bez bližší znalosti a mimo kontext
– začali politici mávat jako bojovou fanglí, začali získávat partiku-
lární politické výhody, ba politikářsky licitovat (Lisabon za američ-
ký radar atd.). Ten první hudební pojem se zase floskulí par excel-
lence stal až ve chvíli, kdy stárnoucí rocková hvězda a neúspěšný
adept politické senátní kariéry mimoděk zakryl tímto *tvrdým* termí-
nem svůj neexistující politický program a nulové znalosti o politice

(Poznámky filology), H &

26) Čapek, K.: V zajetí slov, Lidové noviny 6. 12. 1933, in: Karel Čapek: Spisy,
O umění a kultuře III, 1986, s. 495–496.

Doc. Ph
(nar. 6.
(laureát
kritiku,
na kate
fakultě
habilito
oborov
odborn
i do Lit
Respek
Katovni
je rozhl
kde je s
se zabý
kritikou
vystupe
Atelier,
gramoa
k nezas
porevo
18 kniž
scén, 19
Věc: Vla
Vlasta B
Werich
2003; S
Vladim
systému
1945–1
a v sou

ÚVODEM

(a také snad i svou konformitu za normalizace, kdy vystupoval mj. i na prorežimních festivalech politické, tzv. angažované písni). Tedy ve chvíli, kdy odpověděl na otázku, co hodlá vlastně vnést do politiky: *Nevím ani přesně, co slovo politik znamená... Lidi navíc senátní volby dost ignorují, takže je to vždy o (sic!) známější tváři... Neumím politikarit. Žiju celý život v rock and rollu, a to je o něčem jiném. (sic!) Tam se věci řeší úplně jiným způsobem... Řeší se jednoznačně a bez servítků.* (Do politiky přinesu rock'n'roll, LN 14. 8. 2004)

Dejme si závěrem ještě jeden evergreen (everblack?): okřídlené Benešovy dekrety (viz →). Přesněji „dekrety prezidenta republiky“, zákonné normy z let 1940–1945. Opět: samy o sobě tyto reálně existující a legálně působící právní normy nejsou žádnou floskulí, je to historická skutečnost, reagující na jiné historické skutečnosti. Floskulemi se ale staly v okamžiku (kontext!), kdy se na obou stranách Šumavy začaly používat jako účelové propagandistické heslo, jako svatý prápor či pendrek, jenž má zakrýt vlastní pochybení a viny a jímž se o to bojovněji mává na předvolebních barikádách a srazech. Tam jako *strašák, s nímž totalitní Češi nemohou vstoupit do civilizované Evropy*, zde zase jako *pevnost našich národních zájmů, z níž ani o píď neustoupíme* (i když už jsme pěkně potichoučku polehoučku řadu součástí téhle nerozborné pevnosti rozebrali a pro jistotu mnohé z těch neporušitelných poválečných zákonů novelizovali nebo anulovali novým, pozměňujícím a rozumnějším zákonem, samozřejmě bez jakékoli retroaktivity). Podstatná okolnost, obdobná „Lisabonu“: málokdo z mluvčích obou stran, kteří si „dekrety“ v posledních, dejme tomu patnácti letech brali denně do úst, si ony – tu nenáviděné, tu vzývané – nouzové zákonné normy vzal kdy do ruky. (Jinak by i Martan musel uznat, že distancovat se od nich by neměl být dnes už problém, neboť jejich kolektivně obviňující dikce i duch, které jsou zrcadlovým odrazem dikce a ducha nacionálního socialismu, jsou principiálně neslučitelné s dnešními právními normami; že však logicky reagovaly mimořádnými prostředky na tehdejší, nikoli dnešní, mimořádnou situaci, kterou jejich tvůrce nezavinil.) „Dekrety“ se tak staly v ústech politiků i řady komentátorů v podstatě virtuálním, dokonale

ace, kdy vystupoval mj. ungažované písni). Tedy lá vlastně vnést do polemá... *Lidi navíc senátní námější tváři... Neumím to je o něčem jiném. (sic!) se jednoznačně a bez ser-* 14. 8. 2004)

(everblack?): okřídlené r prezidenta republiky“, amy o sobě tyto reálně nejsou žádnou floskulí, i historické skutečnosti. d), kdy se na obou straně propagandistické hesakrýt vlastní pochybení edvolebních barikádách t Češi nemohou vstoupit st našich národních zájsme pěkně potichoučorné pevnosti rozebrach poválečných zákonů ňujícím a rozumnějším tivity). Podstatná okolivčích obou stran, kteutnácti letech brali dené – nouzové zákonné musel uznat, že distanblém, neboť jejich kou zrcadlovým odrazem sou principiálně nesluvsak logicky reagovaly li dnešní, mimořádnou krety“ se tak staly v úsě virtuálním, dokonale

vyprázdněným pojmem, zakrývajícím v lepším případě neznalost historie, častěji však skutečné záměry mluvčích (např. získávání národoveckých hlasů apelem na ty nejnižší nacionalistické pudy publika a umělým konstruktem nepřítele).

Shrňme tedy. Tzv. *rozostření významu*, jak překládá floskuli jazykovědec – ale také významové vyprázdnění („desémantizace“) slova, vzniklé pouhou jeho nadměrnou frekvencí, a tím i jistou banalizací – to vše jsou jistě průvodní, ale zdaleka ne jediné vlastnosti jevu zvaného „floskulizace“. Řekl bych, že jsou to dokonce vlastnosti z nejnevinnějších.

MORÁLNÍ LINGVISTIKA?

Kdybych měl předjímat další kritické výhrady vůči oběma Slovníkům, vsadil bych se, že mezi nimi opět bude tato: proč se *teatrolog* plete do *lingvistiky*? *Pletou se snad lingvisté stejně diletantsky do teatrologie?*

Ponechme stranou, že naštěstí pro moderní teatrologii a její sémiotiku se od časů Romana Jakobsona, Petra Bogatyreva a Pražského lingvistického kroužku vždy pletli a pletou. Podobné výhrady jsou ovšem i tak produktivní a po xté za ně děkuji: umožnily mi totiž nahlédnout další specifický aspekt slov, jimž říkáme floskule. Jak jsme doložili, floskule jsou slova, která předstírají, že jsou něčím jiným. Slova, která nosí masku – i mimo čas karnevalu. A jsme vposled u dalšího z možných vymezení: *floskule jsou slova hrající divadlo*. Ovšemže divadlo svého druhu: skryté, neregulární, neohlášené, bez opony, plakátů, uvaděček a vstupného. Přesto divadlo, které má své specifické herce, režiséry, dramaturgy, hudebníky a scénografy. A tak je docela možné, že objevovat ve slovech, v jejich mluvčích a v jejich situačních kontextech nepřiznané divadelní významy bylo jedním z hlavních podvědomých motivů celého mého jazykozpytného diletování.

Naše úvahy otevřel citát z Karla Krause. A byl to právě excelentní vídeňský satirik a kritik jazyka, který v rozsáhlém,

Doc. F
(nar. 6
(laure
kritiku
na kat
fakult
habilit
oboro
odbor
i do Li
Respe
Katovi
je roz
kde je
se zab
kritiko
vystup
Atelier
gramo
k neza
porev
18 kni
scén,
Věc: V
Vlasta
Werich
2003;
Vladin
systém
1945–
a v sou

ÚVODEM

osmisetstránkovém knižním dramatu, vyhrazeném *divadlu na Marsu, neboť návštěvníci divadel z tohoto světa by to nevydrželi* (Poslední dnové lidstva, 1919, česky 1933, nový překlad 2006) neváhal dokonce žurnalistickou frází posadit na lavici obžalovaných z rozpoutání první světové války. Právě on nám teď snad pomůže i s pointou. *Nejde o bezduchý jazykový purismus, říká o něm Karel Poláček v článku Boj proti frázi z roku 1930, Kraus dobře pochopil, že za nevhodně voleným slovem a ošumělou frází se skrývá nízký duch bez tvořivé fantazie (...) Žurnalistův vtip nebývá projevem ducha, jenž svítí a září. Jak Kraus dobře tuší, je to pouhé světélkování mravní hniloby... Fráze, vyjádřená výtvarně, je secesní ornament, který se roztahuje po fasádě bez vnitřní spojitosti s budovou. Zatímco věta je myšlenka vyjádřená slovy, je fráze slovy vyjádřený ornament. Fráze, to je sádrový trpaslík na měšťákově zahradě nebo kamenný lev, který zdobí vchod do vily pana majitele. Fráze má asi takovou souvislost s myšlenkou jako lví spár s duchem domácího pána.*²⁷

A Karel Čapek pár let později o Krausově životním opusu usoudí, že je jednou velkou obžalobou *nesmírného zločinu duchovního, jemuž propadlo to odporné lidské hemžení. Tím velikým, kolektivním zločinem je lidská pitomost, zmechanizování mozku zblblého foršrifty, frázemi, hesly, ziskem, velkými slovy nebo malými chtivostmi (...) Ty duté fráze, ten surově technický žargon (...), ta klišé z novin, jež lidem nahrazují myšlenky, ta zobecněná hesla, jež nahrazují svědomí, tato korupce ducha, tato dobrovolná slabomyslnost, jež je horší a surovější nežli nenávisť (...) Antikrist, který triumfuje na padlých, se jmenuje Vilém ani Bedřich, jmenuje se Tisk. Jmenuje se Logos.*²⁸

Krátce po Krausových šedesátinách píše Čapek stať *Kdybych byl lingvistou*, kde si v jemné polemice proti strukturalistické filologii, jež *abstrahuje jazyk od lidí jako čistý jev jazykový*, představuje „svou“ filologii *jakožto projev určitých lidí, lidských povolání, typů,*

27 Srov. Krolop, K.: Recepte Karla Krause v českých zemích, in: Karl Kraus / Sidonie Nádherná, 2000, s. 46–47.

28 Čapek, K.: *Kdybych byl lingvistou*, Slovo a slovesnost, únor 1935, in: Karel Čapek: Spisy. O umění a kultuře III., 1986, s. 635–637.

azeném divadlu na
 šta by to nevydrželi
 nový překlad 2006)
 na lavici obžalova-
 ě on nám teď snad
 kový purismus, říká
 z roku 1930, Kraus
 n a ošumělou frází se
 Žurnalistův vtip ne-
 raus dobře tuší, je to
 vyjádřená výtvarně, je
 bez vnitřní spojitos-
 ená slovy, je fráze slo-
 rpsalík na měšťákově
 do vily pana majite-
 ru jako lví spár s du-

ivotním opusu usou-
 o zločinu duchovního,
 i velikým, kolektivním
 rozku zblblého foršrif-
 alými chtivostmi (...)
), ta klišé z novin, jež
 iež nahrazují svědomí,
 ost, jež je horší a suro-
 fuje na padlých, se ne-
 nenuje se Logos.²⁸

Čapek stať Kdybych
 strukturalistické filo-
 jazykový, představuje
 dských povolání, typů,

ních, in: Karl Kraus / Sido-

t, únor 1935, in: Karel Ča-

skupin, kultur a koneckonců i určitých světových názorů. Jazykovou kritikou chce dojít k diagnostice demagogie. Tato lingvistika veřejných projevů by se koneckonců stala nevyhnutelně společenskou kritikou, ve smyslu duchovní diagnostiky (...), vedla by k poznání obdobných kazů v sociálním myšlení.

Čapková a Poláčková morálně kritická diagnóza jazykového úzu, inspirovaná nepochybně Karlem Krausem, byla nazvána *morální filologií*.²⁹ Dovolte mně, laikovi, přihlásit se troufale nejen k této milé společnosti, ale především k tomuto termínu.

Mustíme se už konečně vymanit ze zajetí fráze, soudím spolu s Petrem Fideliiem, že „*myšlenka se odívá do slovního šatu*.“ To je zcela zavádějící představa: *myšlenka se do slov neodívá, myšlenka se pomocí slov vyjadřuje, díky slovu získává vůbec tvar. (...) Všichni se vyjadřujeme více méně špatně, příčina však není zpravidla v tom, že bychom byli příliš nešikovní v oboru slovní krejčoviny, nýbrž v tom, že nebýváme dosti svědomití a zodpovědní v oboru myšlení...* (O jazykové kritice, 1982)³⁰

29 Srov. Krolop, K.: Recepte Karla Krause v českých zemích, in: Karl Kraus / Sidonie Nádherná, Sborník z mezinárodního symposia Návrat domů, Nakladatelství Franze Kafky, Praha 2000, s. 47.

30 Srov. Fidelius, P.: Kritické eseje, Torst, Praha 2000, s. 10.